

Enis Omerović¹

Amna Hrustić²

SLOBODA IZRAŽAVANJA I GOVOR MRŽNJE: ODGOVOR DRŽAVE BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Sloboda izražavanja, riječima Evropskog suda za ljudska prava, predstavlja jedan od osnovnih temelja demokratskog društva, kao i osnovnih preduvjeta za njegov razvoj, ali i napredak svakog čovjeka. Kao takva, sloboda izražavanja je prepoznata i zaštićena kao ljudsko pravo Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Općom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima te Poveljom o temeljnim pravima Evropske unije, jednako kao što je svrstana u katalog ljudskih prava velikog broja ustava u svijetu, među kojima je i Ustav Bosne i Hercegovine. Paralelno, konzumiranjem slobode izražavanja moguće je povrijediti neko drugo jednako važno i garantovano ljudsko pravo, zbog čega i ova sloboda može biti ograničena. Najradikalniji oblik zloupotrebe slobode izražavanja predstavlja govor mržnje, koji kao takav, nije predmet pravne zaštite. Poseban vid zloupotrebe slobode izražavanja, ali i teški oblik govora mržnje, predstavlja poricanje genocida, koje, još uvijek, nije međunarodno krivično djelo, iako je inkriminisano u nekim nacionalnim zakonodavstvima. U pravu Bosne i Hercegovine, negiranje genocida predstavlja krivično djelo samo u jednom njenom entitetu, što je posebno sporno, prevashodno zbog relativno svježih prošlosti počinjenog i presuđenog genocida na području Srebrenice, Doboja, i drugih mjesta u toj državi. Krivičnopravna zaštita, iako uglavnom najrigidniji, ne predstavlja i jedini odgovor države na govor mržnje, koji je, sudeći po svim izvještajima tijela koja se bave monitoringom ovog retrogradnog fenomena u Bosni i Hercegovini, vrlo čest u javnom diskursu.

Ključne riječi: *sloboda izražavanja, ograničenja slobode izražavanja, govor mržnje, poricanje genocida, ESLJP, BiH*

---

¹ Doc.dr.sc., Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

² Mr. Asistentica na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici

1. Uvod: opće teoretske postavke

Srebrenica, sinonim za najveći masakr koji je izvršen u ovom dijelu svijeta u posljednjoj deceniji XX stoljeća, već je ubilježena u novijoj bosanskohercegovačkoj, ali i svjetskoj historiji. Najrazličitije tvrdnje u smislu da genocid nikada nije počinjen na ovom području, ili da se radi o globalnoj zavjeri za održavanje iluzije o genocidu radi postizanja političkih ciljeva odavno je postalo bespredmetno komentirati.³ Kako vrijeme odmiče, čini se da revizionistički pokušaji poprimaju beskrupuloznije razmjere, što će se, shodno prilikama u Bosni i Hercegovini (dalje u tekstu: BiH), nastaviti vršiti. Uvijek će iznova šokirati činjenica da se nastavlja činiti nešto što je protivno osnovnim ljudskim vrijednostima, protivno temeljnim polugama čovječnosti, što civilizirani svijet može samo osuditi.⁴

Na dosegnutom stepenu razvoja svjetskog društva, pa i međunarodne zajednice država, ne postoji mnogostrani međunarodni ugovor (konvencija) koji bi zabranio poricanje genocida i koji bi predvidio za države, strane ugovornice, određeno ponašanje s ciljem ispunjenja njihovih međunarodnih obaveza. Stoga poricanje genocida kao takvo nije priznato kao zasebno *međunarodno krivično djelo* u nekom posebnom međunarodnom ugovoru pod okriljem Ujedinjenih nacija (dalje u tekstu: UN).

No, koji su razlozi za krivičnopravno uređenje poricanja ovog međunarodnog zločina?⁵ Krivična zabrana poricanja genocida bi jednim dijelom spriječila daljnja nanošenja boli žrtvama i njihovim porodicama. Inkriminiranjem ovog čina spriječili bi se budući genocidi. No, da li bi? Posjeduje li pravna, a posebno, međunarodnopravna norma doista takvu snagu i učinak da spriječi buduća međunarodna protupravna ponašanja? Također, osobe koje to čine spriječile bi se od njegovog ponovnog izvršenja u budućnosti. I napokon, inkriminacija bi imala i svojevrsnu simboličku funkciju – aktivnosti poricanja zločina, njegovog javnog opravdavanja, trivijalizacije, minimiziranja, kao i glorifikacije njegovih počinitelja bi se mogle umanjiti.

Međutim, u naučnim raspravama mogu se pronaći i *contra* argumenti. Svaka takva vrsta zabrane govora mržnje⁶ koji se manifestira poricanjem genocida i

---

³ Usp. D. Radisavljević/M. Petrov, „Srebrenica and Genocide Denial in the former Yugoslavia. What has the ICTY done to address it?“, u: P. Behrens, N. Terry, O. Jensen (ur.) *Holocaust and Genocide Denial: A Contextual Perspective*, Abingdon, Oxon, New York: Routledge, 2017, 145-157.

⁴ Zanimljivu raspravu o antisemitizmu i politici poricanja nalazimo u: R. Wodak, *Politika straha: Šta desničarski populistički diskursi znače* (s engleskog prevela: A. Spahić), Udruženje Mreža za izgradnju mira, Sarajevo 2020, 117-149.

⁵ Usp. E. Memišević, „Krivičnopravna zabrana poricanja genocida – dozvoljeno ograničavanje slobode izražavanja?“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LVIII – 2015, 143-163.

⁶ Uopćeno o pravnom uređenju govora mržnje, v. F. Abrams, „Hate Speech: An American View“,

holokausta predstavljala bi udar na slobodu izražavanja. Ona bi se time nužno ograničila. Jednako tako, ponekada je teško definirati i valjano odrediti samo djelo poricanja. Hoćemo li kažnjavati baš svako poricanje ili samo ono koje ima za cilj izazivanje i širenje nacionalne, etničke, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti, koja je najčešće uperena prema drugoj skupini osoba, odnosno narodu. U konačnici, da li bi *krivični* postupci i traženje *krivične odgovornosti* onih pojedinaca, koji negiraju zločin genocida i druga teška međunarodna protupravna djela, koja predstavljaju ozbiljne povrede imperativne norme općeg međunarodnog prava, poput ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti, bili nesvrshodni i da li bi se generalna i posebna prevencija mogle ostvariti i s građanskopravnom i političkom odgovornosti?

Rad na jednoj takvoj konvenciji bi zasigurno doveo do velike debate na međunarodnoj razini, s obzirom da je za neke države, poput Sjedinjenih Američkih Država, sloboda izražavanja, uvjetno izraženo, nedodirljiva.⁷ Međutim, također moramo biti svjesni da su ljudska prava i osnovne slobode posebno ograničene ukoliko je to u interesu javnog zdravlja ili morala, javnog reda, prava i sloboda drugih. Jesu li otuda javnim poricanjem zločina genocida, koji je učinjen u i oko sigurne zone UN Srebrenica, 1995., i koji je presuđen presudom Međunarodnog suda u Den Haagu (u sporu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* iz 2007.), Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (dalje u tekstu: ICTY), kao i Suda BiH, povrijeđeni moral, bilo kakvi etički principi, javni red, prava i sloboda drugih osoba, zajednica, naroda?

Kao svojevrsni „*starting point*“ ovog dijela izlaganja, valjalo bi odrediti sljedeće postavke, a to su da sloboda izražavanja konstituirala jednu od suštinskih osnova demokratskog društva, da predstavlja jedan od bazičnih uvjeta za njegov razvoj i da se u takvom društvu ponajbolje ostvaruje razvoj svakog ljudskoga bića⁸; da je nužno osigurati valjanu ravnotežu između slobode izražavanja i efikasne borbe protiv čina rasističke i ksenofobne naravi.⁹ Nadalje, da djela takve naravi predstavljaju povredu ljudskih prava i prijetnju vladavini prava i demokratskoj stabilnosti¹⁰, te da bi međunarodno pravo, kao i nacionalna prava,

---

Israel Yearbook on Human Rights, Vol. 22, 1992, 85-94. O zabranama raznih oblika govora mržnje i njihovoj svrshodnosti i djelotvornosti, v. E. Heinze, “Viewpoint Absolutism and Hate Speech”, *Modern Law Review*, vol. 69, issue 4 (July 2006), 543-582.

⁷ U ovom svjetlu usp. G. Lewy, *Outlawing Genocide Denial: The Dilemmas of Official Historical Truth*, Salt Lake City: University of Utah Press, 2014.

⁸ Preambula Dodatnog protokola uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu o inkriminiranju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću računarskih sistema sastavljenog u Strasbourgu 28. januara 2003.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

trebali osigurati adekvatan pravni odgovor na takve čine.¹¹

Utvrđujemo stoga da sloboda izražavanja nije apsolutna, ona podliježe ograničenjima, ukoliko postoje legitimni ciljevi u jednom demokratskom društvu. Njih nalazimo u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. (u daljem tekstu: EKLJP), ali i u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima iz 1966.¹² (u daljem tekstu: MPGPP).

Konačno, slobodu izražavanja štite i Opća deklaracija o ljudskim pravima¹³, te Povelja Evropske unije o temeljnim pravima¹⁴, pri čemu su ograničenja generalno formulirana kao “zabrana zloupotrebe prava”.¹⁵

2. Zaštita slobode izražavanja prema EKLJP i praksi Evropskog suda za ljudska prava

Sloboda izražavanja garantovana je odredbom čl. 10. st. 1. EKLJP na sljedeći način:

„Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posjedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne spriječava države da zahtijevaju dozvole za rad televizijskih, radio i bioskopskih preduzeća.“

---

¹¹ *Ibid.*

¹² Usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine UN 16. decembra 1966. Stupio na snagu 23. marta 1976.; čl. 19.: “1. Niko ne može biti uznemiravan zbog svoga mišljenja. 2. Svako ima pravo na slobodu izražavanja; to pravo obuhvata slobodu da traži, dobija i širi informacije i misli svake vrste, bez obzira na granice, bilo usmeno, pismeno, štampom ili u umetničkoj formi, ili bilo kojim drugim sredstvom po svom izboru. 3. Vršenje prava predviđenih u stavu 2. ovog člana nosi sa sobom posebne dužnosti i odgovornosti. Zbog toga se ono može podvrći određenim ograničenjima koja moraju biti utvrđena zakonom i biti neophodna: a) za poštovanje prava ili ugleda drugih lica; b) za zaštitu državne sigurnosti ili javnog reda, ili javnog zdravlja ili morala.”

¹³ Usvojena i proglašena na Generalnoj skupštini UN Rezolucijom br. 217 /III 10. decembra 1948.; čl. 19: “Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; to pravo uključuje slobodu zadržavanja mišljenja bez uplitanja i slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg medija i bez obzira na granice.”

¹⁴ Službeni list Evropske unije, 2007/C 303/01 od 12. decembra 2007.; čl. 11: “1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo uključuje slobodu mišljenja te primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja tijela javne vlasti i bez obzira na granice. 2. Poštuju se sloboda i pluralizam medija.”

¹⁵ Čl. 30. Opće deklaracije o ljudskim pravima: “Ništa se u ovoj Deklaraciji ne može tumačiti tako da podrazumijeva pravo bilo koje države, grupe ili osobe da poduzmu bilo koju aktivnost ili izvrše bilo koji čin usmjeren na uništenje ovdje utvrđenog bilo kojeg prava i sloboda.”; Čl. 54. Povelje EU o temeljnim pravima: “Zabrana zloupotrebe prava Nijedna odredba ove Povelje ne smije se tumačiti kao da podrazumijeva pravo na poduzimanje bilo kakve aktivnosti ili izvršavanja bilo kakvog djela čiji je cilj uništenje bilo kojeg od prava i sloboda priznatih ovom Poveljom ili njihovo ograničavanje više nego što je predviđeno Poveljom.”

Evropski sud za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP), odlučujući u jednom od najpoznatijih slučajeva koji se ticao slobode izražavanja, jasno je iskazao da je sloboda izražavanja „jedan od osnovnih temelja (demokratskog) društva, te jedan od osnovnih uvjeta za napredak i razvoj svakog pojedinca“¹⁶

Način i stepen zaštite slobode izražavanja, jednako kao i ograničenja ove slobode nužno se moraju posmatrati u kontekstu svakog pojedinog slučaja. Stoga su od velikog značaja principi koje je iznjedrila praksa ESLJP.

Neki od najznačajnijih principa su sljedeći:

a) Odredba čl. 10. jamči pravo na slobodno izražavanje mišljenja i primanja i prenošenja informacija i ideja bez uplitanja državnih tijela.¹⁷ Ovo praktično znači da svaki vid miješanja javnih tijela u vidu intervencije u konzumaciju slobode izražavanja predstavlja lišavanje, odnosno ograničavanje ove slobode. Ograničavanje slobode izražavanja može biti opravdano jedino u slučaju zaštite javnog interesa i prava drugih, što se utvrđuje primjenom testa u tri koraka koji je razvio ESLJP.

b) Dopušteno je uzeti u obzir slobodnu procjenu država.¹⁸ Slobodna ocjena država (*margin of appreciation*) je pravna doktrina koju je razvio ESLJP kako bi razmotrio da li država potpisnica EKLJP treba biti sankcionisana zbog lišavanja ili ograničenja uživanja nekog ljudskog prava. Ova doktrina omogućava ESLJP da pomiri praktične razlike u primjeni EKLJP u državama članicama. Primjenjujući doktrinu diskrecione ocjene država, ESLJP nužno uzima u obzir razlike između nacionalnih zakona država ugovornica, kao i sve specifične okolnosti samog slučaja. Razlike koje postoje među državama kreiraju ograničeno pravo država na „odstupanje od obaveza utvrđenih Konvencijom“.¹⁹ Odnosna doktrina konceptualno je analogna načelu supsidijarnosti u pravu Evropske unije.²⁰

Iako to nije prvi predmet u kojem je ova doktrina primijenjena, svoj definitivan oblik i razvoj doživjela u je predmetu *Handyside v United Kingdom*. Slučaj se odnosio na objavljivanje danskog udžbenika za učenike i učenice osnovnih škola u kojem se govorilo o seksualnom ponašanju koristeći eksplicitne izraze. Uspješno je objavljen u nekoliko država potpisnica, ali susreo se sa negodovanjem u Velikoj Britaniji. Engleski izdavač *Handyside* osuđen je zbog kršenja domaćih zakona o opscenim publikacijama. Predmet je dospio pred ESLJP s ključnim pitanjem, da li Ujedinjeno Kraljevstvo može ograničiti slobodu izražavanja,

---

¹⁶ V. presudu *Handyside v. the United Kingdom* od 7.decembra 1976., § 49.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ V. presudu: ESLJP, *Sunday Times v United Kingdom*, 1979.

¹⁹ V.: ESLJP, *Greece v United Kingdom*, “Cyprus”, Application No. 176/56, 2 Yearbook of the European Convention 1958-1959, 174-199, 176.

²⁰ O načelu supsidijarnosti u pravu EU, v.: Z.Meškić/D.Samardžić, *Pravo Evropske unije I*, GiZ, BMZ, Sarajevo 2012, 227.

garantovanu čl. 10. EKLJP, pod obrazloženjem zaštite javnog morala. Činjenica da je „Mala crvena školska knjiga“, kako je publikacija nazvana, primljena u drugim evropskim zemljama predstavljala je poseban izazov. Međutim, Sud je dozvolio nametnuto ograničenje slobode izražavanja i nije utvrdio kršenje Konvencije. Sud je smatrao da:

„...u domaćem zakonu država ugovornica nije moguće naći jedinstvenu koncepciju morala. Stajalište njihovih zakona ... varira od vremena do vremena i od mjesta do mjesta ... Zbog njihovog direktnog i kontinuiranog kontakta sa vitalnim silama njihovih država, državne vlasti su u principu u boljem položaju od međunarodnog suda da daju mišljenje o tačnom sadržaju ovih zahtjeva kao i o „nužnosti“ „ograničenja“ ili „kazne“ koja im je namijenjena.“²¹

Ovom presudom ESLJP je istaknuo razliku između njegove nadzorne nadležnosti okvira Konvencije i domaćih oblika diskrecije. Međutim, Sud je, također, potvrdio da: [11]

„Sud ... ovlašten je donijeti konačnu odluku o tome je li “ograničenje” ili “kazna” pomirljivo sa slobodom izražavanja zaštićenom članom 10. Domaća diskreciona ocjena ide ruku pod ruku s evropskim nadzorom.“²²

Ista doktrina primijenjena je i u slučaju *Smajić protiv Bosne i Hercegovine*.²³ U navedenom predmetu, Smajić je pravosnažno osuđen u krivičnom postupku od strane nadležnih sudova u Brčko Distriktu BiH (dalje u tekstu: BDBiH) zbog učinjenja krivičnog djela „Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“ iz čl. 160. Krivičnog zakona (dalje u tekstu: KZ) BDBiH. Krivična odgovornost Smajića utvrđena je nakon što je dokazano da je u zatvorenoj internet grupi pozivao na etničko čišćenje jednog konstitutivnog naroda u BiH u slučaju izbijanja novih oružanih sukoba. Jedan od argumenata odbrane Smajića, na koji se kasnije pozivao i pred ESLJP, bio je da se radilo o iskazima datim u hipotetičkom obliku. U konkretnom slučaju ESLJP je posebno uzeo u obzir činjenicu da je bosanskohercegovačko društvo postkonfliktno društvo i vrlo osjetljivo po pitanju međunacionalnih odnosa.

c) Postoji razlika između izražavanja mišljenja i iznošenja činjenica, a tražiti od pojedinca da dokaže istinitost svog mišljenja kako bi izbjegao/la krivičnu osudu nije proporcionalno.²⁴

Ovaj princip proistakao je prevashodno iz predmeta medijskog prava u kontekstu slobode novinara, odnosno urednika na komentarisanje pitanja od javnog interesa. Istaknuto je, da političari i drugi visoki dužnosnici treba da imaju veći prag tolerancije na kritiku zbog svog javnog položaja u demokratskom društvu.

---

²¹ ESLJP, *Handyside v United Kingdom*, no. 5493/72, §48, 1976 A24.

²² *Ibid.*, §49.

²³ AP-48657/16; Odluka Velikog vijeća od 16. januara 2018.

²⁴ V. presudu ESLJP: *Lingens v Austria*, 1986.

Također je istaknuto i da bi se cenzurom medija, odnosno sankcionisanjem, odvratili drugi mediji da učestvuju u javnoj raspravi o pitanjima od javnog interesa.

d) Pohranjivanje podataka u bazama podataka i odbijanje građana da pristupe tim podacima ne spada u okvir čl. 10.²⁵ Onemogućavanje pristupa informacijama pohranjenim u bazama podataka mogu predstavljati eventualno kršenje odredbe čl. 8. EKLJP, ali obim čl. 10. EKLJP ne daje pojedincu pravo pristupa registru koji sadrži podatke o njegovom ličnom položaju, niti sadrži obavezu javne vlasti da takve podatke prenosi pojedincu.

e) Kažnjavanje novinara zbog objavljivanja izjava koje su drugi dali u intervjuu ozbiljno bi spriječilo doprinos štampe raspravama o stvarima od javnog interesa. Kažnjavanje se treba dogoditi samo u onim okolnostima kada za to postoje vrlo važni razlozi.²⁶ Upravo to pitanje razmatrano je u poznatom predmetu *Jersild v. Denmark* u kojem je novinar, Jersild, bio urednik i voditelj emisije u kojoj su gostovali pripadnici skupine „*Greenjackets*“ koji su davali uvredljive i pogrdne izjave o imigrantima i drugim etničkim grupama u Danskoj. Kasnije će Jersild biti osuđen za pomaganje i podstrekavanje ove skupine. Nakon što je podnio aplikaciju ESLJP, pozvavši se na zaštitu slobode izražavanja, ESLJP je sa dvanaest naprema sedam glasova zaključio da je Kraljevina Danska prekršila slobodu izražavanja ovog voditelja i urednika, naglašavajući da se podnosilac predstavke tokom razgovora jasno distancirao od stavova intervjuisanih osoba (par. 34). Sudije Ryssdal, Bernhardt, Spielmann i Loizou izrazili su neslaganje, izjavivši da je apsolutno potrebno dodati barem jasnu izjavu neodobravanja (st. 3). Sudije Gölcüklü, Russo i Valticos iznijeli su kraće izdvojeno mišljenje, navodeći kako novinar odgovoran za dotičnu emisiju nije napravio nikakav pokušaj osporavanja gledišta koja su iznesena, a to je bilo potrebno da se njihov utjecaj izjednači.

f) Prikazi predmeta vjerskog poštovanja na provokativan način trebali bi biti tolerisani od pripadnike te religije, ali kada to prikazivanje predstavlja zlonamjerno kršenje duha tolerancije kao ključnog obilježja demokratskog društva, dopušteno je da država spriječi taj oblik izražavanja.²⁷

Jedan od najpoznatijih slučajeva ESLJP koji je tretirao ovo pitanje bio je slučaj *Otto-Preminger Institute v Austria*. Navedeni institut je nešto ranije izdao ediciju od petnaest različitih filmova među kojima se našao i film *Das Liebeskonzil* baziran na satirično-grotesknoj, radikalno antikatoličkoj drami Oskara Panizze. U pomenutom filmu, Bog je prikazan kao impotentni i senilni starac, Isus je prikazan kao kreten, a djevoja Marija kao prostitutka. Republika Austrija će

---

²⁵ V.presudu ESLJP: *Leander v Sweden* 1987.

²⁶ V.presudu ESLJP: *Jersild v Denmark* 1995.

²⁷ V.presude ESLJP: *Otto-Preminger Institute v Austria*, 1995.; *Sekmadienis Ltd. V Lithuania*, 2018.; *Müller and Others v Switzerland*, 1988.; *I. A. v Turkey*, 2005.; *Vajnai v Hungary*, 2010.

ubrzo zabraniti prikazivanje filma, a ESLJP je u ovome predmetu 1995. jednako tako našao da nije došlo do kršenja odredbe iz čl. 10. EKLJP.

g) Zatvaranje advokata u trajanju od pet dana zbog nepoštovanja suda (gdje su neučtivi komentari bili usmjereni i ograničeni na način na koji sudije vode postupak) bilo je nesrazmjerno strogo i moglo bi imati obeshrabrujući učinak (*chilling effect*) na advokate.²⁸

U pravnom kontekstu, *chilling effect* predstavlja inhibiciju ili obeshrabrivanje legitimnog ostvarivanja prirodnih i zakonskih prava prijetnjom zakonske sankcije.²⁹ Ovaj efekat mogu prouzrokovati pravne radnje poput donošenja zakona, odluke suda ili prijetnja parnicom; bilo koji pravni postupak zbog kojeg bi ljudi oklijevali u ostvarivanju legitimnog prava (slobode izražavanja ili bilo kojeg drugog prava) zbog straha od zakonskih posljedica.³⁰ Pazeći da odlukom ne izazove *chilling effect*, ESLJP u najeklatantnijem obliku prikazuje vlastiti način odlučivanja kroz vaganje (*balancing*) zaštićenog i narušenog interesa što doprinosi tome da ne postoji univerzalna, unaprijed određena formula prema kojoj se zaključuje da li je došlo do kršenja ljudskog prava ili ne, nego se vrši vaganje i odlučuje u svakom slučaju zasebno.

ESLJP se u svojoj bogatoj praksi bavio raznim aspektima i modalitetima slobode izražavanja, među kojima je zaštita izvora informacija³¹, zaštita zviždača,³² sloboda akademskog rada³³, komercijalno oglašavanje³⁴, sindikalno udruživanje³⁵, te oglašavanje na internetu.³⁶

Komercijalno oglašavanje predstavlja veoma zanimljiv i čest oblik zloupotrebe slobode izražavanja. Jedan od razloga svakako je i potreba da reklama bude efektivna, da zaintrigira i privuče pažnju. Nerijetko zato, kompanije se odlučuju na reklamu koja šokira ili koja je kontroverzna.

Iako je komercijalno oglašavanje zaštićeno kao vid slobode izražavanja, miješanje u slobodu komercijalnog oglašavanja može biti opravdano

---

²⁸ V. presudu: *Kyprianou v Cyprus*, 2005.

²⁹ V. više: B.Canese-Wrone/M.C.Dorf, „Measuring the Chilling Effect“, 90 *N.Y.U.L.Rev.* 1095, 2015., 1095-1114.

³⁰ V. više: L.Kendrick, „Speech, intent and chilling effect“, *William & Mary Law Review* 54 *Wm. & Mary L. Rev.*, 2012-2013., 1633-1691.

³¹ V. presudu: *Goodwin v United Kingdom*, 1996.

³² V. presudu: *Guja v Moldova*, 2008.

³³ V. presudu: *Mustafa Erdogan and Others v Turkey*, 2014.

³⁴ V. presudu: *Barthold v Germany*, 1985.

³⁵ V. presude: *Young, James and Webster v United Kingdom*, 1981.; ESLJP, *Sigurður A. Sirgurjonsson v Iceland*, 1993.

³⁶ V. presude: *Delfi AS v Estonia*, 2015. i ESLJP, *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt v Hungary*, 2016.

sprječavanjem nelojalne konkurencije i lažnog oglašavanja. Ti su ciljevi zaštićeni ugledom ili pravima drugih, a drugi mogu biti konkurenti na istom tržištu ili potrošači.

Konačno, važno je napomenuti i da će sloboda izražavanja biti povrijeđena ako se zahtijeva izražavanje mišljenja pod prisilom. Ona obuhvata i pozitivnu i negativnu slobodu - mogućnost izbora da se ne izražava mišljenje. Upravo sa ovim principima povezana su i prava osumnjičenog/optuženog u krivičnom postupku među kojima su pravo na šutnju (*right to be silent*) i privilegij protiv samooptuživanja (*privilege against self-incrimination*).

3. Zaštita slobode izražavanja u unutrašnjem pravu BiH

Sama činjenica da se radi o ljudskom pravu zaštićenom u EKLJP, ujedno znači da je sloboda izražavanja zaštićena kao ljudsko pravo i u okviru nacionalnog prava u Bosni i Hercegovini, i to zbog specifičnog položaja EKLJP u pravu Bosne i Hercegovine. Naime, odredba čl. II 2. Ustava BiH predviđa da se sva „*prava i slobode predviđeni u EKLJP i njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.*“³⁷ Citirana odredba zapravo znači da će u slučaju drugačijeg normiranja unutar domaćeg prava u BiH prvenstvo imati EKLJP, uz izravnu primjenu ovog mnogostranog međunarodnog ugovora. Ovakav položaj EKLJP u odnosu na domaće pravo je jedinstven u komparativnom pravu.³⁸ Navedeno dalje znači da sloboda izražavanja u BiH normativno uživa isti stepen zaštite kao i prema EKLJP.

U okviru vlastitog ustavnopravnog uređenja, BiH ima četrnaest ustava na različitim nivoima teritorijalne organizacije i to: Ustav BiH, dva ustava na nivou entiteta, Statut BDBiH, te deset ustava na nivou kantona unutar većeg entiteta BiH, Federacije BiH (dalje u tekstu: FBiH).Svih četrnaest pobrojanih ustava garantuju zaštitu ljudskih prava, pa analogno tome i slobodu izražavanja.

3.1. Ustavnopravna zaštita na nivou države

Čl. II, par. 3, alineja h Ustava BiH glasi:

„*Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i osnovne slobode iz stava 2. ovog člana, a ona obuhvataju:*

...

h) Slobodu izražavanja

³⁷ Ustav BiH, čl.II2, neslužbeni prijevod. Originalan tekst odredbe glasi: „The rights and freedoms set forth in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its Protocol shall apply directly in Bosnia and Herzegovina. These shall have priority over all other law.“

³⁸ V.: N.Ademović/J.Marko/G.Marković, *Ustavno pravo BiH*, Konrad Adenauer Stiftung, Sarajevo 2012.; K. Trnka, *Ustavno pravo*, 2.izd., Univerzitetaska knjiga, Sarajevo 2006.

...“

Dakle, odredba čl. II, par. 3. Ustava BiH, metodom enumeracije navodi ljudska prava i slobode zaštićene državnim ustavom, među kojima je u alineji *h* eksplicitno navedena i sloboda izražavanja.

3.2. Ustavnopravna zaštita na nivou entiteta

Ustav FBiH, u dijelu II, čl. II, par. 1, alineja I, navodi da „*sve osobe na teritoriji Federacije uživaju prava na:*

...

1) osnovne slobode: slobodu govora i štampe; slobodu mišljenja, savjesti i uvjerenja; slobodu religije, uključujući privatno i javno vjeroispovijedanje; slobodu okupljanja; slobodu udruživanja, uključujući slobodu osnivanja i pripadanja sindikatima i slobodu neudruživanja; slobodu na rad.“

Ustav FBiH ne koristi identičan jezik Ustavu BiH, pa u okviru alineje *l* navedena odredba nabroja osnovne slobode, među kojima je i sloboda govora i štampe, ali isto tako nabroja i druge srodne slobode čija javna manifestacija predstavlja vid izražavanja, koje se također štite. Ovo je posebno važno iz razloga što se pod slobodom izražavanja ne podrazumijeva samo jezičko izražavanje, nego i svaki drugi vid ispoljavanja vlastitog mišljenja i odnosa spram društvenih pojava poput umjetničkog izražavanja (beletristika, slikanje, muzika, filmska i pozorišna umjetnost), reklamiranje, natpisi na odjeći, stil odijevanja i slično.

Ustav Republike Srpske (u daljem tekstu: Ustav RS) zaštitu ljudskih prava metodološki nešto drugačije postavlja i strukturira, pa je tako *sloboda javnog izražavanja mišljenja* zagarantovana odredbom čl. 25. Ustava RS, skupa sa slobodom misli i opredjeljenja, savjesti i uvjerenja.

Za razliku od Ustava BiH i Ustava FBiH, Ustav RS jedini posebnu odredbu posvećuje zaštiti slobode medija, zabranjuje cenzuru štampe i drugih vidova javnog obavještanja, jamči pravo na ispravku neistinitog obavještanja i naknadu štete nastalu po tom osnovu, te štiti naučno, kulturno i umjetničko stvaranje.

3.3. Ustavnopravna zaštita na nivou BDBiH

Metodološki različito od svih gore citiranih ustava, Ustav BDBiH svim ljudskim pravima posvećuje jednu generalnu klauzulu kojom se poziva na prava i slobode zaštićene EKLJP. Istom odredbom, Ustav BDBiH navodi i da će sudovi u ovome distriktu uzimati u obzir praksu ESLJP.

Prema čl. 13. st. 4. Ustava BD BiH:

„*Sva lica na teritoriji Distrikta uživaju prava i slobode koje su im date*

Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Ta prava i slobode će imati veću pravnu snagu u odnosu na svaki zakon koji je u suprotnosti s Konvencijom. Sve institucije Distrikta će poštovati ta prava i slobode. Sudovi Distrikta će sprovoditi ta prava i slobode u skladu s postupcima koji su predviđeni zakonima Distrikta. Kada se bave predmetima koji se odnose na optužbe u vezi s kršenjem tih prava i sloboda, sudovi Distrikta uzimaju u obzir precedentno pravo Evropskog suda za ljudska prava.“

3.4. Ustavnopravna zaštita na nivou kantona

Na osnovu prethodno iznijetog, FBiH sastoji se od deset kantona od kojih svaki ima svoj ustav. Kantonalni ustavi također se bave pitanjem zaštite ljudskih prava, pri čemu se svakako traži njihova usklađenost s Ustavom FBiH, odnosno Ustavom BiH.

Kao primjer načina zaštite u jednom kantonalnom ustavu (bilo bi nesvrishodno i nepotrebno predstavljati način zaštite u svih deset ustava kantona), navest ćemo Ustav Zeničko-dobojskog kantona (u daljem tekstu: Ustav ZDK) koji u odredbi čl. 10. navodi:

„U ostvarivanju svojih nadležnosti Kanton: a) poduzima sve potrebne mjere zaštite ljudskih prava i sloboda utvrđenih u članovima II. A. 1. do 7. i predviđenih u instrumentima u Aneksu Ustava Federacije i djeluje u skladu sa Ustavom Federacije i ovim Ustavom; ...“

Ustav ZDK, dakle, slično kao i Ustav BDBiH, ne koristi metodu enumeracije, nego se generalnom klauzulom poziva na prava i slobode garantovane Ustavom FBiH, ali također i na ona prava i slobode koja su predviđena u instrumentima u Aneksu Ustava FBiH. Instrumenti o kojima govori Ustav ZDK jesu zapravo 21 međunarodni dokument koji štite najrazličitija ljudska prava i slobode, a čija je BiH strana ugovornica, i koji su navedeni u Aneksu Ustava FBiH i koji imaju snagu ustavnih odredaba.³⁹

³⁹ Radi se o sljedećim instrumentima: 1. Konvencija o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, 1948. 2. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948. 3. Ženevske konvencije I-IV. o zaštiti žrtava rata, 1949. i Dopunski protokoli I i II, 1977. 4. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, i dopunski protokoli, 1950. 5. Konvencija o statusu izbjeglica, 1951. i Dopunski protokol, 1967. 6. Konvencija o državljanstvu udatih žena, 1957. 7. Konvencija o smanjenju broja apatrida, 1961. 8. Evropska socijalna povelja, 1961. i Dopunski protokol 1. 9. Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, 1965. 10. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966. i pripadajući mu Opcioni protokoli, 1966/1989. 11. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1966. 12. Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, 1979. 13. Deklaracija UN o eliminiranju svih oblika netolerancije i diskriminacije na osnovu vjere ili vjeroispovijesti, 1981. 14. Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, 1984. 15. Evropska konvencija o sprječavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, 1987. 16. Konvencija o pravima djeteta, 1989. 17. Konvencija o pravima radnika

4. Ograničenja slobode izražavanja

4.1. Ograničenja slobode izražavanja u međunarodnom pravu

Kako sloboda izražavanja nije apsolutno ljudsko pravo, to znači da ona može biti ograničena. Stoga čl. 10. EKLJP u st. 2 predviđa ograničenja slobode izražavanja na sljedeći način:

„Pošto korištenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbjednosti, radi sprječavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprječavanja otkrivanja obavještenja dobijenih u povjerenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.“

Ograničenja slobode izražavanja, prema praksi ESLJP, opravdana su ukoliko zadovolje tzv. test u tri koraka (*three-legged test*) koji je iznjedrila praksa ESLJP: a) ograničenja moraju biti unaprijed propisana u zakonu; b) za ograničenje mora postojati legitiman cilj; c) ograničenja moraju biti srazmjerna cilju i neophodna u demokratskom društvu. Sva tri uvjeta moraju biti kumulativno ispunjena da bi se radilo o opravdanom ograničenju ili miješanju države u odnosno ljudsko pravo.

MPGPP predviđa da *„svako pozivanje na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje treba biti zabranjeno zakonom.“*⁴⁰

Jednako tako,

„Države članice osuđuju svaku propagandu i sve organizacije koje se rukovode idejama ili teorijama zasnovanim na superiornosti neke rase ili skupine osoba izvjesne boje ili izvjesnoga etničkoga porijekla ili koje žele da opravdaju ili podrže svaki oblik rasne mržnje ili diskriminacije; one se obavezuju da usvoje bez odgode pozitivne mjere koje imaju svrhu da ukinu svako podsticanje na takvu diskriminaciju, ili na svako djelo diskriminacije, i, u tu svrhu, [...], one se naročito obavezuju: (a) da utvrde kao krivično djelo svako širenje ideja zasnovanih na superiornosti ili rasnoj mržnji, svako podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sva djela nasilja, ili izazivanja na takva nasilja, uperenih protiv svake rase ili svake grupe osoba druge boje ili drugog etničkog porijekla, kao i pružanje pomoći rasističkim aktivnostima, podrazumijevajući tu i njihovo finansiranje; (b) da izjave da su nezakonite i da zabrane organizacije kao i aktivnosti

---

na privremenom radu u inozemstvu i članova njihovih obitelji, 1990. 18. Dokument sastanka u Kopenhagenu Konferencije o ljudskoj dimenziji KESS-a, Poglavlje IV, 1990. 19. Preporuke Parlamentarne skupštine Evropskog savjeta o pravima manjina, paragrafi 10-13, 1990. 20. Deklaracija Generalne skupštine UN o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim ili jezičkim manjinama, 1990. 21. Evropska povelja o regionalnim jezicima i jezicima manjina, 1992.

⁴⁰ Čl. 20., st. 2. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. (Usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine UN 16. decembra 1966., a stupio na snagu 23. marta 1976., skoro deset godina poslije).

*organizirane propagande i svaki drugi tip propagandne aktivnosti koji podstiču na rasnu diskriminaciju i koji je pomažu kao i da izjave da je učešće u ovim organizacijama ili u njenim aktivnostima zakonom kažnjivo djelo; (c) da ne dopuste javnim vlastima niti javnim nacionalnim ili lokalnim ustanovama, da podstiču na rasnu diskriminaciju ili da je pomažu.*⁴¹

Prema Dodatnom protokolu iz 2003.,

*“rasni i ksenofobni materijal“ označava svaki pisani materijal, svaku sliku ili bilo kakav drugi prikaz ideja ili teorija koje zagovaraju, promiču ili potiču mržnju, diskriminaciju ili nasilje bilo prema pojedincu ili skupini pojedinaca, a temelje se na rasi, boji kože, porijeklu ili nacionalnom ili etničkom porijeklu te vjeri, ako se ona koristi kao povod za bilo koje od spomenutog.*⁴²

Shodno Preporuci Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI⁴³), rasizam „znači vjerovanje da osnova kao što je rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, nacionalnost ili nacionalno ili etničko porijeklo opravdava omalovažavanje osobe ili skupine osoba, ili ideju o nadmoći osobe ili skupine osoba“⁴⁴, dok direktna rasna diskriminacija „znači svako različito postupanje na osnovu rase, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, nacionalnosti ili nacionalnog ili etničkog porijekla koje nema nikakvo objektivno i razumno opravdanje. Različito postupanje nema nikakvo objektivno i razumno opravdanje ako ne teži ostvariti legitiman cilj ili ako ne postoji razuman odnos proporcionalnosti između korištenih sredstava i cilja koji se nastoji ostvariti.“⁴⁵

4.2. Ograničenja slobode izražavanja u unutrašnjem pravu BiH

Osim razloga za ograničavanje navedenih u citiranoj odredbi EKLJP, propisi u BiH kojima se ograničava sloboda izražavanja su: 1) Zakon o zabrani diskriminacije

---

⁴¹ Čl. 4. Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. (Usvojena i otvorena za potpis i ratifikaciju Rezolucijom Generalne skupštine 2106 A (XX) od 21. decembra 1965., a stupila na snagu 4. januara 1969).

⁴² Čl. 2., st. 1 (1) Dodatnog protokola iz 2003.

⁴³ Eng. *European Commission against Racism and Intolerance*.

⁴⁴ I. 1. a) ECRI General Policy Recommendation (GPR) N°7 (revised) on national legislation to combat racism and racial discrimination (Preporuka br. 7 ECRI-ja u pogledu opće politike o državnim zakonima za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije) usvojena 13. decembra 2002., revidirana 7. decembra 2017. Fusnota izostavljena.

⁴⁵ I. 1. a) ECRI General Policy Recommendation (GPR) N°7 (revised) on national legislation to combat racism and racial discrimination (Preporuka br. 7 ECRI-ja u pogledu opće politike o državnim zakonima za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije) usvojena 13. decembra 2002., revidirana 7. decembra 2017. Fusnota izostavljena.

BiH⁴⁶; 2) Zakon o ravnopravnosti spolova BiH;⁴⁷ 3) Kodeks za štampu i online medije BiH⁴⁸ i 4) Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija⁴⁹. Različito tretiranje osoba ili grupa u javnom izražavanju po bilo kojem zaštićenom osnovu (rasa, boje kože, jezika, vjere, etnička pripadnost, invaliditet, starosna dob, nacionalno ili socijalno porijeklo, veze s nacionalnom manjinom, političko ili drugo uvjerenja, imovno stanje, članstvo u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanje, društveni položaj i spol, seksualna orijentacija, rodni identitet, spolne karakteristike, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogućiti ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života) može sadržavati elemente najradikalnije zloupotrebe slobode izražavanja- govora mržnje i kao takvo ne može biti zaštićeno slobodom izražavanja.

Navadeni kodeksi upućeni su medijima koji izvještavaju u javnom prostoru čija sloboda izražavanja predstavlja jedan od najvažnijih prerekvizita demokratskog društva. Ipak, ta sloboda ne smije biti zloupotrijebljena na način da se pretvori u jednostrano, klevetničko ili lažno izvještavanje, niti bilo koji vid promocije diskriminacije ili govora mržnje.

4.3. Ograničenja slobode izražavanja u praksi Ustavnog suda BiH

Ustavni sud BiH se u velikom broju predmeta bavio opravdanošću ograničenja slobode izražavanja od strane javne vlasti.⁵⁰ U jednom takvom predmetu, ovaj Sud je odlučivao po apelaciji Srpske radikalne stranke dr. Vojislav Šešelji iz Bijeljine⁵¹ (u daljem tekstu: apelant). Naime, SDP Teslić je 18. septembra 2006. obavijestio Centralnu izbornu komisiju BiH (u daljem tekstu: CIK) da se 13. septembra 2006., u popodnevnim satima, iz vozila opremljenog razglasom sa apelantovom oznakom, prilikom pozivanja građana na predizborni skup koji se trebao održati istog dana u 19. sati u kinosali u Tesliću, puštala pjesma «Sprem'te se, sprem'te četnici, krvavi se sprema boj, sprem'te se, sprem'te četnici, silna će borba da bude...». Apelant se izjasnio na obavještenje koje je dobio od CIK-a u kojem izjašnjenju je naveo da je registrirani politički subjekt na izborima, da su svoj program i statut ponudili na uvid CIK-u, te da je tačno da „za himnu koriste

---

⁴⁶ „Službeni glasnik BiH“, br. 59/09, 66/16.

⁴⁷ „Službeni glasnik BiH“, br. 16/03, 102/09, 32/10.

⁴⁸ Vijeće za štampu i online medije BiH, od 29. aprila 1999. s izmjenama i dopunama iz februara 2005., augusta 2006., decembra 2006. i juna 2011.

⁴⁹ Vijeće Regulatorne agencije za komunikacije BiH, 17. decembar 2015.

⁵⁰ Na službenoj stranici Ustavnog suda BiH, prikazano je 463 odluke u kojima se ispitivalo kršenje prava na slobodu izražavanja. V. više: <http://www.ccbh.ba/odluke/>; 04. juni 2020.

⁵¹ Ustavni sud BiH, AP-3408/06, Odluka od 17. marta 2009.

srpsku, patriotsku, slobodarsku pjesmu nastalu za vrijeme Prvog i Drugog balkanskog rata, u vrijeme oslobađanja ovih prostora od Turaka“.⁵² Uzimajući u obzir sve činjenice i dokaze, CIK je temeljem Izbornog zakona BiH, apelantu izrekao novčanu kaznu.

Ocjenujući eventualnu povredu slobode izražavanja, Sud je istakao sljedeće:

„U konkretnom slučaju, predmetnu odredbu Izbornog zakona, dakle, treba posmatrati u kontekstu diskrecionog prava države da pri ostvarivanju određenih prava garantiranih Ustavom Bosne i Hercegovine i Evropskom konvencijom postavi izvjesna ograničenja. Iz utvrđenja CIK-a i Suda BiH nesporno je da je apelant, emitiranjem preko razglasa pjesme «Sprem' te se, sprem' te četnici, krvavi se sprema boj, sprem' te se, sprem' te četnici, silna će borba da bude...», izazvao uznemirenost izvjesnog broja građana. Stoga, s obzirom na specifičnost aktuelne situacije u Bosni i Hercegovini, te posmatrajući percepciju predmetne pjesme u širem kontekstu Bosne i Hercegovine, nesporno je da se apelantovo ponašanje može podvesti pod ograničenje nametnuto članom 7.3. stav 1. tačka 7. Izbornog zakona a koje je s aspekta trenutnog stanja u BiH «neophodno». S druge strane, također je nesporno da predmetno ograničenje u apelantovom slučaju na apelanta ne stavlja pretjeran teret budući da je ograničenje apelantovog prava proporcionalno cilju šire društvene zajednice, jer u smislu člana 10. stav 2. Evropske konvencije ima za cilj očuvanje javne sigurnosti i sprječavanje nereda.“

U jednom drugom predmetu, po apelaciji „NPC International“ d.o.o. Banja Luka i Andrijane Pisarević⁵³, (u daljem tekstu apelanti), Sud također nije pronašao kršenje slobode izražavanja. Apelantica je bila autorica teksta pod nazivom: *“Direktorka reketira đake?”* objavljenog u mediju. Direktorica škole na koju se odnosi tekst (u nastavku tužiteljica), pokrenula je tužbu protiv apalenata za naknadu nematerijalne štete zbog prouzrokovane duševne boli. Redovni sudovi su presudili u korist tužiteljice, dosudivši joj 2.500 KM na ime odštetnog zahtjeva. Apelanti su se obratili Ustavnom sudu BiH pozivajući se na slobodu izražavanja. Ustavni sud BiH je konstatovao da se radi o naknadi nematerijalne štete zbog narušavanja časti i ugleda tužiteljice što predstavlja vrijednost čiju zaštitu ne treba dovoditi u pitanje. Sud je nadalje utvrdio i ad tekst ne sadrži mišljenje i vrijednosne sudove, nego da sadrži činjenice koje apelanti nisu provjerili iako su bili u mogućnosti doći do istinitih informacija prije objavljivanja članka. Ustavni sud je na kraju konstatovao:

„da je miješanje u pravo apelanata na slobodu izražavanja bilo „neophodno u demokratskom društvu“, da „miješanje“ korespondira „hitnoj društvenoj potrebi“, da je proporcionalno legitimnom cilju koji se želi postići, kao i da su relevantni i dovoljni, zbog čega osporenim presudama nije prekršeno pravo

⁵² *Ibid*, str. 2., par. 3.

⁵³ Ustavni sud BiH, AP-4801/13 od 15. septembra 2016.

apelanata na slobodu izražavanja.“⁵⁴

5. Govor mržnje

5.1. Pojam govora mržnje

U međunarodnom pravu nema jedinstvene općeprihvaćene definicije govora mržnje.⁵⁵ No, poznata Preporuka Komiteta ministara Vijeća Europe br. R (97)20 o govoru mržnje, usvojena 30. oktobra 1997., takvo što nastoji premostiti određujući da takav govor

„pokriva sve oblike izražavanja⁵⁶ koji šire, podstiču, promoviraju ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje koja se temelji na netoleranciji, uključujući netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i osobama imigrantskog porijekla.“⁵⁷

U ovome se instrumentu poziva na Bečku deklaraciju (Vijeće Europe) iz 1993. koja je isticala ozbiljnu zabrinutost zbog tadašnjeg ponovnog uspona rasizma, ksenofobije i antisemitizma i razvoja ozračja netolerancije, kao i da je imala za cilj potaknuti države na borbu protiv svih ideologija, politika i praksi koji predstavljaju podsticanje rasne mržnje, nasilja i diskriminacije, kao i bilo koje akcije ili jezika koji bi mogao ojačati strahove i napetosti između skupina različitog rasnog, etničkog, nacionalnog, religijskog ili društvenog porijekla.⁵⁸ Važnost ove Preporuke ogleda se u činjenici što se njome pozivaju sve države članice Vijeća Europe da poduzmu sve adekvatne korake u borbi protiv govora mržnje.⁵⁹

---

⁵⁴ *Ibid*, str. 20., par. 54.

⁵⁵ „*Propisi kojima se zabranjuje govor mržnje svoje utemeljenje imaju u odredbama međunarodnih akata kojima je regulirana zabrana diskriminacije. Međutim, sveprisutna je dilema kako pravilno odrediti pojam govora mržnje. U odgovoru na to pitanje se kao temelj uzimaju odredbe međunarodnih konvencija, stavovi sudova, te preporuke međunarodnih organizacija i tijela koji se bave borbom protiv rasizma i netolerancije.*“ (F. Dragičević, „Govor mržnje, izborni proces i pravo na slobodu izražavanja“, u: E. Šarčević (ur.) *Govor mržnje na internetu i u elektronskim medijima*, Fondacija Centar za javno pravo, Sarajevo 2020, 68. Značenje pojma govora mržnje v. još i u: Lj. Filipović, „Krivičnopravni aspekti govora mržnje na elektronskim medijima i na internetu“, u: *Ibid*, 33-36. O konceptu *on-line* govora mržnje, v. S. Sali-Terzić, „Govor mržnje na internetu: međunarodni standardi i zaštita“, u: *Ibid*, 11-13.

⁵⁶ Radi se o najširem obliku izražavanja u javnom prostoru, odn. koji je javno objavljen putem svih medija, računarskih sistema i mreža, na javnim skupovima ili je na druge načine učinjen dostupan javnosti putem letaka, brošura i drugog printanog materijala, slika, fotografija, objava. Otuda govor mržnje nije samo verbalni delikt, već i neverbalni.

⁵⁷ Dodatak na Preporuku Komiteta ministara Vijeća Europe br. R (97)20 iz 1997.

⁵⁸ Preambula Preporuke.

⁵⁹ Tačka 1. Preporuke.

Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence (Rabat plan djelovanja u vezi sa zabranom propagiranja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koja konstituira podstrekavanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje; u nastavku: Rabat plan⁶⁰) jedan je od ključnih dokumenata UN koji se odnosi na govor mržnje. Ovaj dokument razlaže tzv. „šestorazinski test“ (*a six-part threshold test*), koji daje smjernice za prepoznavanje teških oblika govora mržnje za koje bi bilo opravdano da države propišu krivične sankcije. Ovaj test je sačinjen na temelju učenja i shvaćanja koje i kakvo bi to djelo pozivanja na mržnju moglo, prema svojoj ozbiljnosti, dosegnuti razinu inkriminiranja u domaćim krivičnim zakonima, a prema sadržini odredbe iz čl. 20. MPGPP. Stoga sljedeće elemente valja uzeti u razmatranje: a) *kontekst* je izuzetno bitan za procjenu mogu li određene izjave potaknuti diskriminaciju, nasilje ili nesnošljivost prema ciljanoj skupini; b) *govornik*, odnosno njegova/njezina pozicija ili status u društvu trebaju biti uzeti u obzir; c) *namjera*: potreban je umišljaj, nehat nije dovoljan za inkriminaciju; d) *sadržaj i forma*: analiza sadržaja može uključiti i procjenu razine provokativnosti i izravnosti govora mržnje, ali se u obzir mora uzeti i forma, stil, priroda argumenata ili način na koji su argumenti prezentirani; e) *opseg (domet) govora*: uzima se u obzir pitanje javnosti, metoda diseminacije, frekvencija, količina i intenzitet komunikacije; f) *vjerovatnost, uključujući i neposrednu vjerovatnost pojave nasilja ili mržnje*: poticanje je po definiciji zaseban zločin, jer ono na što se potiče ne mora biti učinjeno da bi poticanje bilo kažnjivo.⁶¹ Ipak, potrebno je utvrditi stepen rizika za nastanak određene štete.⁶²

Od ostalih međunarodnopravnih instrumenata koji se odnose na govor mržnje, a koji imaju određeni utjecaj na BiH ili se tiču toga regionalnog prostora, navodimo Rezoluciju Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope 2069 (2015) o

---

⁶⁰ Ured Visokog komesara za ljudska prava (OHCHR) organizirao je seriju stručnih radionica o zabrani podstrekavanja na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, na kojima su istraženi pravni okviri, sudske prakse i politike. Izvještaj uključuje zaključke i preporuke ove inicijative.

⁶¹ Primjera radi, direktno i javno poticanje na činenje genocida, a prema čl. III Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida.

⁶² Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence. Zaključci i preporuke proistekli iz četiri radionice regionalnih eksperata, organizovanih od strane OHCHR 2011., te usvojene od strane eksperata na sastanku u Rabatu, Maroko, 5. oktobra 2012., par. 29. Godišnji izvještaj Visokog povjerenika za ljudska prava UN, Izvještaj Visokog povjerenika za ljudska prava UN o ekspertske radionicama o zabrani poticanja na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju podnesen Generalnoj skupštini UN, dok. broj. A/HRC/22/17/Add.4, 11. januar 2013. Također v. recentni Izvještaj Specijalnog Izvjestioca za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja - Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression (podnesen Generalnom sekretaru UN, odnosno Generalnoj skupštini UN, dok. br. A/74/486, 9. oktobar 2019., a u skladu s Rezolucijom Vijeća za ljudska prava UN, br. 34/18).

prepoznavanju i sprječavanju neorasizma, zatim Izvještaj Odbora Vijeća Evrope za jednakost i nediskriminaciju od 13. decembra 2016., naziva: „Završavanje sajber diskriminacije i mržnje na internetu“ (eng. „*Ending cyberdiscrimination and online hate*“). Prema Mišljenju Odbora Vijeća Evrope za kulturu, nauku, obrazovanje i medije od 24. januara 2017., „*sajber diskriminacija, a još više govor mržnje preko interneta, postali su danas raširen fenomen, podrivajući povjerenje javnosti u online medije i u internet.*“⁶³ S ovim u vezi Parlamentarna skupština Vijeća Evrope usvaja Rezoluciju 2144 (2017), u kojoj poziva države članice da „*poduzmu niz mjera na zaustavljanju uspona mržnje na internetu, uključujući prepoznavanje različitih osnova po kojima su ljudi danas meta govora mržnje i uzimajući u obzir brzoevoluirajuće oblike online mržnje i medija putem kojih se širi.*“⁶⁴ U Preporuci iz 2017. Parlamentarna skupština ove regionalne međunarodne organizacije „*primjećuje da mržnja na internetu nije izolirana pojava specifična za određene države članice Vijeća Evrope već panevropski problem koji se najbolje može riješiti na osnovu zajedničkog iskustva i dobre prakse među državama članicama.*“⁶⁵ Valjalo bi primijetiti da se danas posebna pažnja posvećuje uređenju govora mržnje u *cyber* prostoru, budući da su „*anonimnost, neposrednost i globalna priroda interneta pretvorili njega u idealan alat za ekstremiste da promoviraju mržnju.*“⁶⁶

Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH, izražavajući, između ostalog, zabrinutost zbog sve više izraženog govora mržnje koji podrazumijeva sve oblike izražavanja, svjesni štete koju govor mržnje proizvodi ako je prenesen putem medija i utjecaja na sve kategorije društva, a posebno mlade, naglašavajući važnost i posebnu potrebu borbe protiv sve prisutnijeg govora mržnje, 24. maja 2016. usvaja Deklaraciju o osudi govora mržnje.⁶⁷ Deklaracijom se osudio govor mržnje, podstakao puni angažman u borbi protiv toga fenomena današnjice, posebno se ukazalo na rastući problem zloupotrebe interneta u svrhu širenja govora mržnje, te se također ukazalo na potrebu dosljedne primjene krivičnog

⁶³ <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-en.asp?FileID=23345&lang=en> (1. 2. 2020).

⁶⁴ Tačka 1. Preporuke Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope 2098 (2017).

⁶⁵ Tačka 2. Preporuke. V. još i Preporuku Komiteta ministara Vijeća Evrope No. R (97) 20 o govoru mržnje, ali i Strategiju upravljanja internetom 2016-2019 Komiteta ministara Vijeća Evrope.

⁶⁶ J. Banks, „Regulating Hate Speech Online“, *International Review of Law, Computers & Technology*, vol. 24, issue 3 (November 2010), 233. Usp. R. Delgado/J. Stefancic, „Hate Speech in Cyberspace“, *Wake Forest Law Review*, vol. 49, issue 2 (2014), 319-344. O uređenju govora mržnje na internetu te o obavezama država u vezi s uređenjem govora mržnje u *online* prostoru, v. Izvještaj iz 2019. (Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression (United Nations), 12 *et seq*).

⁶⁷ Preambula Deklaracije Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH, br. 01-02-2-1381/16, 24. maj 2016.

zakonodavstva i eventualnog pooštavanja odredaba u krivičnim zakonima o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje.⁶⁸

No, što je s definicijom poricanja, velikog minimiziranja, odobravanja ili opravdavanja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti, odnosno ratnih zločina? U tu svrhu poslužiti ćemo se već citiranim Dodatnim protokolom iz 2003. u kojemu se, između ostalog, navodi da će

„Svaka stranka [će] usvojiti sve potrebne zakonodavne i druge mjere kako bi se, u skladu s njezinim domaćim pravom, utvrdilo kao krivično djelo, ako je počinjeno namjerno i neopravdano, sljedeće ponašanje: distribuiranje ili omogućavanje dostupnim putem računarskoga sistema javnosti na neki drugi način, materijala kojim se poriče, bitno umanjuju, odobravaju ili opravdavaju djela genocida ili zločina protiv čovječnosti, onako kako su ona utvrđena u međunarodnome pravu i priznata kao takva u konačnim i obavezujućim odlukama Međunarodnoga vojnoga tribunala, osnovanoga Londonskim sporazumom od 8. augusta 1945., ili bilo kojega međunarodnog suda osnovanoga odgovarajućim međunarodnim instrumentima i čiju nadležnost priznaje ta stranka.“⁶⁹

Vidjeli smo da na međunarodnoj razini ne postoji jedinstveni pravni akt u pogledu zabrane poricanja genocida, niti se takav čin nalazi kao zabranjeno i kažnjivo ponašanje u UN Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. (prema kojoj se u kažnjiva djela ubrajaju: činjenje genocida, planiranje njegovog izvršenja, neposredno i javno podsticanje na vršenje genocida, pokušaj ovog zločina, te saučesništvo).⁷⁰ Čini li se, stoga, da opće međunarodno pravo

⁶⁸ Tačke 1.-10. Operativnog dijela Deklaracije. Usp. Deklaraciju Skupštine BDBiH, br. 01-02-316/18, 14. februar 2018.; Deklaraciju Narodne skupštine RS, br. 02/1-021-1165/16, 13. oktobar 2016; Deklaraciju o osudi govora mržnje Predstavničkoga doma Parlamenta FBiH, br. 01-02-1514/16 od 8. novembra 2016.

⁶⁹ Čl. 6., st. 1. Dodatnog protokola iz 2003. Zanimljivo je u ovom dijelu navesti i čl. 6., st. 2 (a) ovog Protokola koji stipulira da „Stranka može: a) predvidjeti da poricanje ili bitno umanjivanje iz stava 1. ovoga člana mora biti počinjeno u namjeri da potakne mržnju, diskriminaciju ili nasilje prema nekom pojedincu ili skupini pojedinaca na temelju rase, boje kože, porijekla, nacionalnog ili etničkog porijekla te vjere, ako se ona koristi kao povod za bilo koje od spomenutog;”. Čini se da je ovakvo rješenje zauzeto i u KZ FBiH 2014.

⁷⁰ U ovome bi se dijelu valjalo referirati na predmet *The Prosecutor v. Georges Ruggiu (Judgement and Sentence)*, ICTR-97-32-I, International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), 1 June 2000. Georges Henri Yvon Joseph Ruggiu, belgijski državljanin, radio je 1994. u Ruandi kao novinar i presenter na “Radio Télévision Libre des Mille Collines S.A. (RTL)”. Ovaj medij, utemeljen 1993., podržavao je ideologiju i ciljeve ekstremnih pripadnika naroda Hutu u Ruandi sve do kraja jula 1994. Georges Ruggiu optužen je i osuđen za direktno i javno (medijsko) poticanje na izvršenje genocida nad pripadnicima naroda Tutsi, te za progone kao zločin protiv čovječnosti. Osuđen je na 12 godina zatvora jer je pozivao na ubijanje i uzrokovanje teških tjelesnih ili psihičkih povreda pripadnicima naroda Tutsi. To je činio s namjerom da se uništi, u cjelosti ili djelimično, etnička ili rasna skupina kao takva. Usp. s presudom Žalbenog vijeća Međunarodnog rezidualnog mehanizma za međunarodne krivične tribunale (MICT), ogranak u Den Haagu, od 11. aprila 2018., u predmetu *Tužilaštvo v. Vojislav Šešelj* (MICT-16-99), kada je V. Šešelj pravosnažno osuđen na

izričito ne nameće obavezu inkriminiranja poricanja genocida državama?

No, primjere u smislu daljnjeg razvoja prakse država u pogledu potrebe međunarodne suradnje u ovom dijelu možemo pronaći u već referiranom Dodatnome protokolu Vijeća Evrope uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu o inkriminiranju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću računarskih sistema iz 2003.⁷¹ Države članice ove regionalne međunarodne organizacije iskazale su ovim instrumentom svoje uvjerenje da djela rasne i ksenofobne naravi predstavljaju kršenje ljudskih prava, da nacionalno i međunarodno pravo mora omogućiti odgovarajuće pravne odgovore na širenje djela rasne i ksenofobne prirode pomoću kompjuterskih sistema te da države u svojim domaćim zakonodavstvima inkriminiraju ovakve radnje.⁷² Osnovni smisao ovog međunarodnog dokumenta ogleda se u učenju i potrebi za osiguravanjem adekvatne ravnoteže između slobode izražavanja i djelotvorne borbe protiv djela rasne i ksenofobne naravi.⁷³

Naposljetku⁷⁴, tu je i Okvirna odluka Evropske unije o suzbijanju određenih oblika i izraza rasizma i ksenofobije sredstvima krivičnog prava iz 2008⁷⁵, nakon koje je uslijedila i njezina implementacija u državama članicama EU.⁷⁶

---

10 godina zatvora za poticanje deportacije, progona i drugih nečovječnih djela kao zločina protiv čovječnosti, te za počinjenje progona kao zločina protiv čovječnosti. Žalbeno je vijeće utvrdilo da je Pretresno vijeće pogriješilo u neproglašavanju V. Šešelja odgovornom osobom za njegov govor u Hrtkovcima u Vojvodini (Republika Srbija) od 6. maja 1992., u kojem je pozivao na protjerivanje nesrpskog stanovništva. Dodatno, Žalbeno je vijeće preinačilo nalaze Pretresnog vijeća da nije bilo raširenog ili sistematičnog napada protiv nesrpskog civilnog stanovništva u Hrvatskoj i BiH. Također je na ovoj instanci utvrđeno da su zločini počinjeni u Hrtkovcima, u Vojvodini, bili dijelom šireg napada u Hrvatskoj i BiH. O svim aspektima ovoga predmeta v. šire u: C. Hodge, *The Balkans on Trial: Justice vs. Realpolitik*, Routledge, London, New York 2019, 151-180.

⁷¹ *European Treaty Series* - br. 189.

⁷² Preambula Dodatnog protokola iz 2003.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Pregled i analizu relevantnih međunarodnih i regionalnih dokumenata v. S. Sali-Terzić, „Govor mržnje na internetu: međunarodni standardi i zaštita“, u: E. Šarčević (ur.) *Govor mržnje na internetu i u elektronskim medijima*, 13-19; Pregled obaveze zabrane i krivičnopravnog sankcioniranja govora mržnje u međunarodnim dokumentima v. Lj. Filipović, „Krivičnopravni aspekti govora mržnje na elektronskim medijima i na internetu“, u: *Ibid.*, 36-39.

⁷⁵ Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, OJ L 328 of 6 December 2008.

⁷⁶ V. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law (COM(2014) 27 final of 27.1.2014). Jednako tako, P. Lobba (2017) From introduction to implementation: first steps of the EU Framework Decision 2008/913/JHA against racism and xenophobia, u: P. Behrens, N. Terry,

5.2. Pristup ESLJP govoru mržnje

Sud je vrlo brzo, nakon što je utvrdio značaj slobode izražavanja, istakao potrebu i važnost zaštite od zloupotrebe slobode izražavanja⁷⁷, zaključivši „*da se može smatrati neophodnim u određenim demokratskim društvima sankcionisati ili čak prevenirati sve oblike izražavanja kojima se širi, podstiče, promoviše ili opravdava mržnja, bazirana na netoleranciji...*“⁷⁸

Kada se bavi slučajevima vezanim za podsticanje mržnje, ESLJP koristi dva pristupa predviđena EKLJP: a) pristup isključenja iz zaštite Konvencije predviđen odredbom čl. 17 EKLJP (zabrana zloupotrebe prava), gdje predmetni komentari predstavljaju govor mržnje i negiranje osnovnih vrijednosti Konvencije; i b) pristup utvrđivanja ograničenja zaštite predviđenih čl. 10., st. 2. EKLJP (ovaj je pristup usvojen tamo gdje govor, iako je govor mržnje, nije prikladan za negiranje temeljnih vrijednosti Konvencije).

Prema praksi ESLJP, prvi pristup, odnosno pristup potpunog isključenja iz zaštite Konvencijom, vrijedi za sljedeće vrste izražavanja: 1) etnička mržnja⁷⁹; 2) podstrekavanje na nasilje i terorističke aktivnosti⁸⁰; 3) negacionizam i revizionizam⁸¹; 4) rasna mržnja⁸²; 5) religijska mržnja⁸³; 6) prijetnja demokratskom poretku⁸⁴.

Drugi pristup, odnosno pristup utvrđivanja ograničenja predviđenih čl. 10., st. 2. EKLJP, primjenjuje se za sljedeće vrste izražavanja: 1) opravdavanje nasilja i podsticanje na neprijateljstvo⁸⁵; 2) distribuiranje homofobnih

---

O. Jensen (ed.) *op. cit.*, 189. *et seq.*

⁷⁷ Usp. F. Dragičević, „Govor mržnje, izborni proces i pravo na slobodu izražavanja“, u: E. Šarčević (ur.) *Govor mržnje na internetu i u elektronskim medijima*, 75. *et seq.*

⁷⁸ V. presudu: *Erbakan v. Turkey*, Odluka od 6. jula 2006, § 56.

⁷⁹ V. presude: *Pavel Ivanov v. Russia*, 20. februar 2007.; *W.P. and Others v. Poland*, 2. septembar 2004.

⁸⁰ V. presudu: *Roj TV v. Denmark*, 17. april 2018.

⁸¹ V. presude: *Garaudi v. France*, 24. juni 2003.; *Honsik v. Austria*, 18. oktobar 1995.; *Marais v. France*, 24. juni 1996.; *M'Bala M'Bala v. France*, 20. oktobar 2015.; *Williamson v. Germany*, 18. januar 2019.

⁸² V. presudu: *Glimmerveen and Hagenbeek v. The Netherlands*, 11. oktobar 1979.

⁸³ V. presude: *Norwood v. The United Kingdom*, 16. novembar 2004.; *Belkacem v. Belgium*, 27. juni 2017.

⁸⁴ V. presude: *Communist Party of Germany v. The Federal Republic of Germany*, 20. juli 1957.; *B.H., M.W., H.P., and G.K. v. Austria*, 9. septembar 1998.; *Schimanek v. Austria*, 1. februar 2000.

⁸⁵ Vidi presude: *Sürek (no.1) v. Turkey*, 8. juli 1999.; *Özgür Gündem v. Turkey*, 16. mart 2000.; *Medya FM Reha Radyo ve İletişim Hizmetleri A. Ş. v. Turkey*, 14. novembar 2006.

letaka⁸⁶; 3) opravdavanje terorizma⁸⁷; 4) opravdavanje ratnih zločina⁸⁸; 5) derogiranje nacionalnog identiteta⁸⁹; 6) ekstremizam⁹⁰; 7) isticanje zastave sa kontroverznim historijskim konotacijama⁹¹; 8) podstrekavanje na etničku mržnju⁹²; 9) podstrekavanje na nacionalnu mržnju⁹³; 10) podstrekavanje na rasnu diskriminaciju ili mržnju⁹⁴; 11) podstrekavanje na religijsku netoleranciju⁹⁵; 12) vrijeđanje državnih činovnika⁹⁶.

Konačno, posebnu pažnju ESLJP posvetio je govoru mržnje na internetu kao ekspanirajućem načinu ispoljavanja govora mržnje i današnjem važnom obliku i načinu izražavanja i komuniciranja.⁹⁷

5.3. Pojave govora mržnje u BiH

Država BiH, kako primjećujemo, nije imuna na ovakve retrogradne pojave i njihove manifestacijske oblike. Govor mržnje je dio svakodnevnog života u toj državi i incidenti se vrlo često dešavaju u političkom diskursu.⁹⁸ Govor mržnje

---

⁸⁶ V. presudu: *Vejdeland and Others v. Sweden*, 9. februar 2012.

⁸⁷ V. presude: *Leroy v. France*, 2. oktobar 2008.; *Stomakhin v. Russia*, 9. maj 2018.

⁸⁸ V. presudu: *Lehideux and Isorni v. France*, 23. septembar 1998.

⁸⁹ V. presudu: *Dink v. Turkey*, 14. septembar 2010.

⁹⁰ V. presudu: *Ibrahim Ibrahimov and Others v. Russia*, 28. august 2018.

⁹¹ V. presudu: *Fáber v. Hungary*, 24. juli 2012.

⁹² V. presudu: *Balsytė-Lideikienė v. Lithuania*, 4. novembar 2008.

⁹³ V. presudu: *Hösl-Daum and Others v. Poland*, 7. oktobar 2014.

⁹⁴ V. presude: *Jersild v. Denmark*, 23. septembar 1994.; *Féret v. Belgium* 16. juli 2009.; *Soulas and Others v. France*, 10. juli 2008.; *Le Pen v. France*, 20. april 2010.; *Perinçek v. Switzerland*, 15. oktobar 2015.; Šimunić v. Croatia, 22. januar 2019.

⁹⁵ V. presude: *I.A. v. Turkey*, 13. septembar 2005.; *Erbakan v. Turkey*, 6. juli 2006.

⁹⁶ V. presude: *Otegi Mondragon v. Spain*, 15. mart 2011.; *Stern Taulats and Roura Capellera v. Spain*, 13. mart 2018.

⁹⁷ V. presude: *Delfi AS v. Estonia*, 16. juni 2015.; *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt v. Hungary*, 2. februar 2016.; *Pihl v. Sweden*, 7. februar 2017.; *Smajić v. Bosnia and Herzegovina* 18. januar 2018.;

Nix v. Germany, 13. mart 2018.; *Savva Terentyev v. Russia* 28. august 2018.

⁹⁸ Prema: ECRI Report on Bosnia and Herzegovina (fifth monitoring cycle), 28 February 2017, par. 14., str. 13; Transparency International Bosnia and Herzegovina (2014), National Integrity System Assessment - Bosnia and Herzegovina 2013, 197, http://www.transparency.org/whatwedo/publication/national_integrity_system_assessment_bosnia_and_herzegovina_2013 (2. 2. 2020).

nastavljaju koristiti političari u predizbornim kampanjama⁹⁹ kako bi zadržali glasače iz njihove etničke skupine oko etnonacionalističkog narativa.¹⁰⁰ U ovom kontekstu, kontroverzna referiranja se čine na ratne događaje od političara kako bi se ponovo proizveo etnički gnjev.¹⁰¹ Da li otuda državni organi u BiH učestvuju u rasističkom političkom diskursu ukoliko ništa ne čine da promijene nazive ulica u gradovima ili naziv studentskog doma koji su nazvani po pravosnažno osuđenim ratnim zločincima i nacističkim kolaboracionistima? Da li perzistiranje ovih naziva može značiti ili može dovesti do javnog poricanja genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina? Da li je rasistički govor mržnje, u bilo kojoj svojoj formi, prisutan i u određenim medijima u BiH?¹⁰²

Online mediji se povećano koriste za transmisiju govora mržnje, što je posebno vidljivo u dijelu koji je predviđen za ostavljanje komentara čitatelja portala, online izdanja printanih medija i specijaliziranih internetskih stranica.¹⁰³ Prema jednoj studiji o monitoringu medija koju je sproveo Udruženje BH novinari 2012., najizravniji primjeri govora mržnje u online medijima pronađeni su u dijelu komentara.¹⁰⁴ Prema Izvještaju „Prepoznaj govor mržnje na BH portalima“¹⁰⁵ tokom perioda mart-juni 2017. prepoznato je više slučajeva

⁹⁹ V. Preporuku Equineta (*European Network of Equality Bodies*) za borbu protiv diskriminacije i govora mržnje u izbornim kampanjama. Preporuka dost. na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2019031115510367bos.pdf (22. 5. 2020). Također v. F. Dragičević, „Govor mržnje, izborni proces i pravo na slobodu izražavanja“, u: E. Šarčević (ur.) *Govor mržnje na internetu i u elektronskim medijima*, 82-85.

¹⁰⁰ ECRI (2017), par. 15., str. 14.

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² *Ibid.*, par. 19-21., str. 14-15.

¹⁰³ Prema: Transparency International Bosnia and Herzegovina (2014), 191; Internews in Bosnia and Herzegovina (2014), Internet Freedom and Online Hate Speech: Media Policy and the Internet in Bosnia-Herzegovina, 6, <http://internews.ba/sites/default/files/resursi/Internet%20freedom%20and%20online%20hate%20speechLejla%20Turcilo.pdf> (2. 2. 2020). „U saradnji Klix.ba sa sigurnosnim agencijama policijski sužbenici locirali su 1. aprila [2019] jednu osobu na području Tuzle, a druge dvije osobe 4. aprila [2019] na području Sarajeva zbog krivičnog djela ugrožavanja sigurnosti. Sve tri osobe su zlopotrijebile mogućnost komentarisanja vijesti na našem portalu anonimno iznoseći razne uvrede na vjerskoj, nacionalnoj i drugim osnovama, kao i prijetnje trećim osobama pod svojim pseudonimima.“ Prema: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/za-pet-dana-u-bih-uhapsene-tri-osobe-zbog-govora-mrznje-na-internetu/190409070> (20. 5. 2020).

¹⁰⁴ ECRI (2017), par. 22., str. 15. Godine 2011., Vijeće za štampu u BiH započelo je kampanju “Nisi nevidljiv” protiv online govora mržnje. Kao rezultat povećanja javne svjesnosti i poziva prema korisnicima interneta da prijave govor mržnje, Vijeće za štampu zaprimilo je 200 žalbi u 2013. i 594 u 2014. Vijeće za štampu je ove žalbe prosljedilo online urednicima i pokušalo je posredovati u njihovom uklanjanju. Oko 20 slučajeva prosljedeno je policiji radi istrage. (*Ibid.*)

¹⁰⁵ Projekt *Prepoznaj govor mržnje na društvenim mrežama i medijima* omogućio je Civil Rights Defenders, a provodio se u partnerstvu s Inicijativom mladih za ljudska prava BiH (YIHR)

govora mržnje u medijskom prostoru u BiH. „Situacija u medijima godinama ne pokazuje znake napretka i još uvijek su [mediji] obilježeni kompletnom instrumentalizacijom od političkih i ekonomskih elita, govorom mržnje...“¹⁰⁶ Transparency International nastavlja dalje i piše da „aktivnosti pojedinih medija posljednjih godina, mada pristrasni i često sadržavajući elemente govora mržnje [...] još uvijek nisu adekvatno sankcionirani od [Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) Bosne i Hercegovine]“¹⁰⁷. Helsinški odbor za ljudska prava u BiH izvještava „da je govor mržnje postao uobičajena pojava u velikome broju medija, a ono što posebno zabrinjava jeste prisutnost u značajnom obimu u javnim emiterima.“¹⁰⁸ „Medijska izvještavanja karakteristična su po učestalim kršenjima profesionalnih standarda, govoru mržnje [...]“¹⁰⁹ No, govor mržnje usmjeren je i prema novinarima. Tako je u razdoblju od juna 2018. do juna 2019. Udruženje BH novinari zabilježilo „ukupno 21 slučaj incidenata, govora mržnje i pozivanja na nasilje prema novinarima kama.“¹¹⁰

Određenih oblika govora mržnje bilo je i u sportu.¹¹¹ Nadalje, LGBTIQ

(BIH). Izvještaj dost. na: <http://yih.ba/yihr/wp-content/uploads/2018/06/Prepoznaj-govor-mr%C5%BEenje-report-YIHR-BIH-CRD.pdf> (21. 5. 2020).

¹⁰⁶ Transparency International Bosnia and Herzegovina (2014), National Integrity System Assessment - Bosnia and Herzegovina 2013, 189.

¹⁰⁷ *Ibid*, 190.

¹⁰⁸ Helsinki Committee for Human Rights in BiH (2012), *2011 Report on the Status of Human Rights in BiH*, Sarajevo: Helsinki Committee, 14.

¹⁰⁹ Transparency International Bosnia and Herzegovina (2014), 197. Usp. npr., L. Huremović, *Ka pozitivnim praksama 6: Izvještavanje medija u 2018. godini o LGBTI temama u Bosni i Hercegovini*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo 2019. Isto tako, v. L. Pisker, Mediji o LGBTIQ temama: Šta LGBTIQ zajednica misli o izvještavanju bh. medija, 24. 12. 2019., istraživanje sprovedeno između septembra i novembra 2019, a dost. na: <https://www.diskriminacija.ba teme/mediji-o-lgbtiq-temama-%C5%A1ta-lgbtiq-zajednica-misli-o-izvje%C5%A1tavanju-bh-medija> (3. 2. 2020).

¹¹⁰ J. Blažević (ur.), *Izješće o pojavama govora mržnje i kaznenih djela učinjenih iz mržnje: u Bosni i Hercegovini u razdoblju od lipnja 2018. godine do lipnja 2019. godine*, Edicija Ljudska prava Sarajevskog otvorenog centra, Sarajevo 2019., 21. Broj se odnosi samo na slučajeve prijavljene policiji i koje je policija zabilježila. O sigurnosti novinara u BiH, v. A. Gengo/E. Omerović/K. Ćendić, *Assessment of Media Development in Bosnia and Herzegovina. Based on UNESCO's Media Development Indicators*, UNESCO, Paris, 2019, 89 et seq. Zanimljivo je da se ozbiljne prijetnje upućene novinarima u BiH nerijetko pravno okvalificiraju kao krivično djelo ugrožavanje sigurnosti/bezbjednosti. Npr. v. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/kolumnisti-draganu-bursacu-prijete-smrcu-zbog-teksta-na-al-jazeerai> (20. 5. 2020). Također, i: <https://www.media.ba/bs/vijesti-i-dogadaji-vijesti/priveden-muskarac-osumnjicen-za-prijetnje-novinaru-draganu-bursacu> (20. 5. 2020). Obje su prijetnje istom novinaru upućene preko društvenih mreža 2017. Za šire svakako v. Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, *Posebno izvješće o položaju i slučajevima prijetnji novinarima u Bosni i Hercegovini*, Banja Luka, 2017., dost. na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2017082415202346cro.pdf (21. 5. 2020).

¹¹¹ V. ECRI (2017), par. 23-25., str. 16.

zajednica u BiH je (bila) izložena online govoru mržnje kroz komentare čitatelja i na društvenim mrežama.¹¹² Godine 2014. Facebook grupa koja je bila protiv održavanja Parade ponosa u Sarajevu promovirala je govor mržnje i pozivala je na nasilje protiv LGBTIQ osoba.¹¹³ Sarajevski otvoreni centar (SOC) je 2018. dokumentirao ukupno 39 slučajeva govora mržnje i pozivanja na nasilje i mržnju, dok je u razdoblju od juna 2018. do juna 2019. SOC zabilježio ukupno 83 slučaja govora mržnje i pozivanja na nasilje i mržnju.¹¹⁴

*„Od ukupnoga broja dokumentiranih slučajeva, većina ih je prevladavala u online medijima – portalima, na kojima je ispod objavljenih članaka ostavljen prostor gdje su registrirani_e članovi_ice mogli_e ostavljati komentare, koji su u najvećem broju slučajeva sadržavali govor mržnje usmjeren prema LGTBI osobama. Najveći broj slučajeva govora mržnje zabilježen je u razdoblju od aprila do juna 2019. nakon najave održavanja prve Bh. povorke ponosa.“*¹¹⁵

Ni etničke manjine u BiH nisu izuzete od posljedica govora mržnje. Etnička podjela u zemlji kao posljedica međunarodnog oružanog sukoba stvorila je klimu u kojoj su Romi, kao najveća manjinska etnonacionalna zajednica u BiH¹¹⁶, bili laka meta za krivična djela počinjena iz mržnje i govor mržnje.¹¹⁷ Prema dostupnim podacima, slučajevi djela počinjenih iz mržnje protiv romske zajednice se vrlo rijetko prijavljuju¹¹⁸, mada se Romi u BiH, kao i u drugim zemljama, susreću s anticiganizmom (eng. „*anti-Gypsyism*“).¹¹⁹ Tako je Misija OSCE u BiH za 2015. izvijestila o samo dva počinjena krivična djela iz mržnje

---

¹¹² Albanian Media Institute (2014), Addressing online hate speech in South East Europe: The role of media accountability, <http://www.institutemedia.org/Documents/PDF/Hate%20speech%20in%20online%20media%20in%20SEE.pdf>, 63-64; Internews in Bosnia and Herzegovina (2014), 8. Posebno izvješće o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Banja Luka, 2016, posredno zahvata fenomen govora mržnje prema i u odnosu na LGBTIQ osobe u BiH. Izvještaj dost. na: https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2016110413333704cro.pdf (21. 5. 2020).

¹¹³ Internews in Bosnia and Herzegovina (2014), 8.

¹¹⁴ J. Blažević (ur.) (2019), 20. Na generalnoj ravni, usp. s njihovim izvještajem iz 2016: J. Blažević/ V. Vasić, *Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje – priručnik za Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo 2016.

¹¹⁵ J. Blažević (ur.) (2019), 20.

¹¹⁶ Prema čl. 3. Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina („Sl. glasnik BiH“, br. 12/03, 76/05, 93/08) ova država priznaje 17 nacionalnih manjina (ali i drugih koji ispunjavaju ovim Zakonom propisane uvjete), među kojima je i romska manjinska zajednica.

¹¹⁷ V. šire u: Civil Rights Defenders (2018) Obruč anticiganizma: Romi u Bosni i Hercegovini.

¹¹⁸ OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina (2016), Hate Crimes and Bias-Motivated Incidents in Bosnia and Herzegovina: 2015 Monitoring Findings of the OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina, 3.

¹¹⁹ Civil Rights Defenders (2018).

protiv Roma.¹²⁰ Generalno, uočava se trend da „krivična djela učinjena iz mržnje prema nacionalnim manjinama često ostaju neprijavljena, zbog veoma prisutnih stereotipa i predrasuda koje dovode do njihovog nepovoljnog položaja.“¹²¹

Nakon diskriminatornih izjava državnih zvaničnika i pristrasnih medijskih izvještavanja o izbjeglicama, Koalicija za borbu protiv govora mržnje i krivičnih djela iz mržnje u BiH adresirala je javnost 9. maja 2018., na Dan pobjede nad fašizmom, saopćenjem naziva “Mediji pomažu institucijama širiti ksenofobiju prema izbjeglicama i migrantima.”¹²² Godine 2018. postojali su medijski napisi koji su nastavljali ksenofobno i rasističko medijsko izvještavanje kao i jednostrano predstavljanje izbjeglica i migranata kao “sigurnosna rizika” za građane BiH.¹²³ Koalicija je upozorila na senzacionalističke medijske tekstove koji su samo doprinosili stvaranju neprijateljskog okruženja za izbjeglice i migrante, i koji su išli u cilju razvoja nasilja motiviranog ksenofobijom i rasizmom.¹²⁴

Naposlijetku, Vlada Kantona Sarajevo, odn. Premijer Vlade, dana 11. marta 2019. podnijela je krivičnu prijavu Tužilaštvu BiH protiv pripadnika Ravnogorskog pokreta Višegrad:

„Vlada Kantona Sarajevo, duboko osuđujući svaki oblik protupravnog djelovanja koje za posljedicu ima uznemiravanje javnosti, podnijela je krivičnu prijavu protiv pripadnika Ravnogorskog pokreta Višegrad zbog toga što su organizirali obilježavanje godišnjice hapšenja Dragoljuba Draže Mihajlovića čime su javno izazivali, odnosno raspirivali nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i Ostalima, kao i drugima koji žive ili borave u Bosni i Hercegovini, na osnovu čega postoje osnovi sumnje da su počinili krivično djelo iz čl. 145a. u vezi s čl. 35. KZ BiH-a. U Višegradu je dana 10. marta 2019., Udruženje Ravnogorski pokret Višegrad, uz prethodnu javnu najavu, organiziralo javno okupljanje i postrojavanje pripadnika Ravnogorskog pokreta povodom obilježavanja godišnjice hapšenja osuđenog četničkog generala i ratnog zločinca Dragoljuba Draže Mihajlovića. Krivična prijava je podnešena i protiv NN osoba, zbog toga što su javno izvikivali parole i pjevali pjesme koje u sebi sadrže upućivanje ozbiljnih prijetnji po život ili tijelo osoba druge nacionalnosti. [...] krivična prijava je podnijeta i protiv NN osoba zbog toga što su, kao odgovorne osobe propustili poduzeti propisane mjere i radnje s ciljem sprječavanja okupljanja koje u sebi ima obilježja krivičnog djela čime su, prvoprijavljenim direktno omogućili javno izazivanje, odnosno raspirivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i Ostalima, kao i drugima koji žive ili borave

---

¹²⁰ OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina (2016), 3.

¹²¹ J. Blažević (ur.) (2019), 18.

¹²² V. šire: <https://www.media.ba/bs/vijesti-i-dogadaji-vijesti/mediji-pomazu-institucijama-siriti-ksenofobiju-prema-izbjeglicama-i> (3. 2. 2020).

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ *Ibid.*

u *Bosni i Hercegovini*.¹²⁵

Prema informacijama od 25. oktobra 2019., postupajuća tužiteljica iz Odjela III Tužilaštva BiH još je radila na predmetu formiranom temeljem gornje krivične prijave.¹²⁶ Najrecentniji slučaj u vrijeme pisanja rada je svakako onaj s Tužilaštva BiH, kada je formiralo predmet na temelju prijave o izazivanju i poticanju nacionalne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti prema povratničkoj populaciji u Višegradu i Srebrenici 6. januara 2020.¹²⁷ Uz to, zanimljiva je činjenica da u BiH ne postoji zakon koji bi zabranjivao određene (neo)nacističke i fašističke znakove, slike, riječi, ili, pak, na takvim ideologijama i programima zasnovane organizacije ili udruženja.¹²⁸ Prema Izvještaju Sarajevskog otvorenog centra, povratničke zajednice u BiH su, često, izolirane i ugrožene, a krivična djela učinjena iz mržnje protiv ovih zajednica šalju snažnu poruku netrpeljivosti i izazivaju veliki strah te dodatno otežavaju proces asimilacije ovih osoba u sredinu u kojoj žive.¹²⁹ Usljed diskriminacije koju trpe, pripadnici i povratničkih zajednica mogu oklijevati da li kontaktirati ili se obratiti policiji i drugim državnim institucijama zbog straha od ponovne viktimizacije.¹³⁰

5.4. Krivični zakoni BiH: odgovor države na govor mržnje

U ovom ćemo dijelu rada prikazati krivična djela, odnosno koja su to društvena ponašanja inkriminirana pozitivnim krivičnopravnim propisima, tačnije, krivičnim zakonima u BiH, a njih je četiri: jedan na državnoj razini, dva entitetska i jedan KZ BDBiH. Iako nam je u ovom radu naglasak na govoru mržnje, tj. *izazivanju mržnje*, a ne na pregledu i analizi svih krivičnih djela počinjenim iz mržnje (tzv. *hate crimes* u najširem opsegu), za svrhe ovog istraživanja obradit ćemo i neke druge, poglavito naslanjajuće pojmove na izraz *govor mržnje*. Naime, „u krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini krivična djela povezana s mržnjom tretiraju se na tri načina, i to kao: a) zasebno krivično djelo izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti [odnosno

¹²⁵ <https://vlada.ks.gov.ba/aktuelnosti/novosti/vlada-kantona-sarajevo-podnijela-je-krivicnu> (3. 2. 2020). Dokument krivične prijave dost. na: https://vlada.ks.gov.ba/sites/vlada.ks.gov.ba/files/krivicna_prijava.pdf (3. 2. 2020).

¹²⁶ <https://faktor.ba/vijest/tuzilastvo-bih-radi-na-predmetu-cetnickog-orgijanja-u-visegradu-56409> (3. 2. 2020).

¹²⁷ <https://bhrt.ba/tuzilastvo-bih-formiralo-predmet-zbog-izazivanja-nacionalne-i-vjerske-mrznje-u-visegradu-i-srebrenici/> (3. 2. 2020).

¹²⁸ Usp. sa Zakonom o zabrani manifestacija neonacističkih ili fašističkih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacističkih ili fašističkih simbola i obilježja („Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 41/2009).

¹²⁹ J. Blažević (ur.) (2019), *op. cit.*, 16.

¹³⁰ *Ibid.*

krivično djelo javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje¹³¹; b) kvalifikatorna okolnost; i c) otežavajuća okolnost prilikom izricanja sankcije.“¹³² Najprije bi valjalo razumjeti da je propisivanje krivičnih djela iz mržnje, kao zasebnih krivičnih djela u krivičnom zakonu, naročito opravdano u onim državama u kojima su ovakve pojave specifičan i osjetljiv problem¹³³, a može se reći da su u BiH krivična djela iz mržnje upravo takav problem.¹³⁴

Krenimo od državnog propisa. Tako KZ BiH u glavi XV. (skupina krivičnih djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina) u čl. 145a. predviđa krivično djelo naziva: „Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti“.¹³⁵

„Ko javno izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima, kao i drugima koji žive ili borave u Bosni i Hercegovini, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. (2) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana učini zloupotrebom svog položaja ili ovlaštenja, kazniće se kaznom zatvora od jedne do deset godina.“¹³⁶

Ovaj Zakon ne sadrži odredbe koje bi kriminalizirale javnu uvredu i klevetu¹³⁷

¹³¹ Valjalo bi ustvrditi da u nastavku rada nismo obradili krivično djelo nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu iz KZ RS, niti smo analizirali krivična djela neovlaštenog posjedovanja ili ugrožavanja javnog reda putem radio ili televizijske stanice iz KZ FBiH i BDBiH. Za prikaz uređenja odnosnih krivičnih djela, v. Lj. Filipović, Krivičnopravni aspekti govora mržnje na elektronskim medijima i na internetu, u: E. Šarčević (ur.) *Govor mržnje na internetu i u elektronskim medijima*, 54-60 i 60-64.

¹³² A. Maljević/S. Vujović, *Vodič za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini*, Analitika – Centar za društvena istraživanja, Udruženje tužilaca/tužitelja Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2013, 33.

¹³³ M. Babić i sar., *Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini*, knjiga II, Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, Sarajevo 2005, 961.

¹³⁴ A. Maljević/S. Vujović, 33.

¹³⁵ *Izazivanje* znači da se u situacijama kada ne postoji nacionalna, rasna ili vjerska mržnja, ona različitim načinima ili sredstvima izaziva. (M. Babić i sar., 961). *Raspirivanje* pretpostavlja da navedena mržnja već postoji u manjem intenzitetu, kao latentno stanje, koje se dodatno intenzivira. (*Ibid*). *Mržnja* se manifestira spremnošću da se drugom nanese neko zlo. (A. Maljević/S. Vujović, 35); *Razdor* se izražava u razdvojenosti, izolaciji i negiranju svake solidarnosti. (F. Bačić i sar., *Komentar Krivičnog zakona Socijalističke federativne republike Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd 1978, 473); *Netrpeljivost* je osjećanje koje se izražava u odbojnom i netolerantnom stavu jedne nacionalne, rasne ili vjerske skupine osoba prema drugim nacionalnim, rasnim ili vjerskim skupinama osoba. (*Ibid*). Za temeljitu analizu ovoga krivičnoga djela iz KZ BiH, KZ FBiH te KZ BDBiH, v. Lj. Filipović, Krivičnopravni aspekti govora mržnje na elektronskim medijima i na internetu, u: E. Šarčević (ur.) *Govor mržnje na internetu i u elektronskim medijima*, 39-54.

¹³⁶ Čl. 145a. KZ BiH („Službeni glasnik Bosne i Hercegovine”, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15 i 35/18).

¹³⁷ Akti javne uvrede i klevete dekriminalizirani su reformom krivičnog zakonodavstva u BiH, između ostalog, i odlukom Visokoga predstavnika međunarodne zajednice u toj državi o nametanju KZ na državnoj razini, koji je objavljen u „Službenom glasniku BiH“, br. 3/03. Više o položaju klevete i uvrede u pravnome sistemu i o sudskoj praksi u odnosu na ove akte, v. u: M. Halilović/A.

ili prijetnju, ili, pak, javno izražavanje, s rasističkim ciljem ideologije koja promovira i zagovara nadmoćnost osobe ili skupine osoba ili jednog naroda nad drugim osobama, skupinama ili narodima¹³⁸, ili ideologije koja umanjuje ili omalovažava osobu ili skupinu njih na osnovu rase, boje, jezika, religije, nacionalnosti ili nacionalnog ili etničkog porijekla. Čini se da ne postoje ni odredbe koje bi kriminalizirale obrazovanje ili vođenje neke skupine ili organizacije koja promiče rasizam, niti postoje krivičnopravne norme koje bi zabranile i sankcionirale podršku takvoj skupini, ali i sudjelovanje u njezinim aktivnostima koje se sprovode u gornjem duhu.¹³⁹ Na državnoj se razini ne zabranjuje ni javno širenje ili distribucija, ili proizvodnja ili skladištenje koje je usmjereno na javno širenje ili distribuciju, s rasističkim ciljem, pismenoga, slikovnoga ili drugoga materijala. Jednako tako, javno poricanje, trivijalizacija, opravdavanje ili odobravanje, s rasističkim ciljem, zločina genocida i drugih teških međunarodnih zločina, poglavito onih iz stvarne nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda u Den Haagu (eng. *core crimes*), izuzev vjerovatno agresije kao zločina protiv mira, nije zabranjena niti jednom krivičnopravnom normom.¹⁴⁰

Džihana (ur.) *Medijsko pravo u Bosni i Hercegovini*, Internews u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2012, 123-178; A. Gengo/E. Omerović/K. Ćendić, 43 *et seq.*

¹³⁸ KZ Republike Srbije ovo ponašanje inkriminira u krivičnom djelu „Rasna i druga diskriminacija“, u čl. 387. st. 3., u kojem stoji: „Ko širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagira rasnu mržnju ili podstiče na rasnu diskriminaciju, kaznit će se zatvorom od tri meseca do tri godine.“ („Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019).

¹³⁹ Usp. s, naprimjer, KZ Republike Hrvatske, koji kao teže oblike krivičnog djela naziva „*Javno poticanje na nasilje i mržnju*“ predviđa krivičnu sankciju za osobu koja organizira ili vodi grupu od tri ili više osoba radi počinjenja ovog djela, odn. predviđa se krivična odgovornost i za osobu koja sudjeluje u takvom udruženju. (čl. 325. st. 2. i 3. KZ Republike Hrvatske) (Narodne novine Republike Hrvatske, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19).

¹⁴⁰ Valjalo bi istaknuti da je Predstavnički dom Parlamenta FBiH 13. maja 2019. sa 71 glasom za i jednim suzdržanim izglasao na vanrednoj sjednici, na inicijativu više udruženja žrtava rata, Rezoluciju povodom presude MICT R. Karadžiću. Ovom rezolucijom, Predstavnički dom poziva zastupnike i delegate u oba doma Parlamentarne skupštine BiH da usvoje zakon o zabrani negiranja genocida, holokausta i drugih zločina te slavljenje zločina i zločinaca. Tekst rezolucije pripremljeno je 12 udruženja žrtava agresije na BiH i genocida, s ciljem zaštite pravne istine, prava žrtava i zaustavljanja prakse negiranja genocida i zločina protiv čovječnosti i glorifikacije njihovih izvršilaca, a na temelju pravosnažne presude R. Karadžiću pred MICT (prema: <https://www.slobodnaevropa.org/a/29938194.html> (25. maj 2019)). Nastavno na prednje, delegati Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH 23. januara 2020. odbili su dopune KZ BiH, kojim bi se uspostavila krivična odgovornost za osobe koje negiraju genocid, a koje je predložio delegat iz Kluba Hrvata Z. Miletić (DF). Ovaj delegat predložio je da se uspostavi i odgovornost za institucije, odn. za pravne osobe koje donose odluke o dodjeli priznanja, nagrada i privilegija pravosnažnim sudskim odlukama presuđenim ratnim zločincima ili koje usvajaju odluke o imenovanju javnih objekata po ratnim zločincima, osuđenim pravosnažnim odlukama međunarodnoga ili domaćega suda. Protiv ovog prijedloga dopune državnog KZ glasalo je svih pet delegata Kluba Srba te četiri delegata iz Kluba Hrvata, dok su predlažać Z. Miletić i svih pet delegata Kluba Bošnjaka glasali

KZ BDBiH najprije u čl. 2., st. 42. (Osnovni pojmovi) određuje što predstavlja *mržnju*, koja se ima shvatiti kao pobuda

„za izvršenje krivičnog djela, propisanog ovim zakonom, koja je u cjelini ili djelimično zasnovana na razlikama po osnovu stvarnog ili pretpostavljenog etničkog ili nacionalnog porijekla, jezika ili pisma, vjerskih uvjerenja, rase, boje kože, spola, spolne orijentacije, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina, ili zbog dovođenja u vezu s osobama koje imaju neku od navedenih različitih osobina.“

Zakon u svome čl. 49., st. 2. propisuje da „U slučajevima kad je krivično djelo izvršeno iz mržnje [...] sud će to uzeti u obzir kao otežavajuću okolnost i odmjeriti veću kaznu osim ako Zakon ne propisuje teže kažnjavanje za kvalifikovani oblik krivičnog djela.“¹⁴¹ Jednako tako, zakonodavac propisuje težu krivičnu sankciju ukoliko su određena krivična djela učinjena iz mržnje. Primjećujemo to, primjera radi, kod krivičnoga djela ubistva iz čl. 163., st. 2 (3) „ko drugoga usmrti iz mržnje“, krivičnog djela teška tjelesna ozljeda iz čl. 169., st. 4., krivičnog djela silovanje iz čl. 200., st. 4. *et cetera*.¹⁴²

Nadalje, Zakon u čl. 160., poput državnog KZ, predviđa krivično djelo „Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“:

„(1) Ko izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Brčko distriktu, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina. (2) Ko krivično djelo iz stava 1. ovoga člana učini prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skrnavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina. (3) Kaznom iz stava 2. ovoga člana kaznit će se ko krivično djelo iz stava 1. ovoga člana učini zloupotrebom položaja ili ovlaštenja, ili ako je zbog tog djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život konstitutivnih naroda i ostalih koji žive u Brčko distriktu, kaznit će kaznom zatvora od jedne do deset godina. (4) Materijali i predmeti koji nose poruke iz stava 1. ovog člana kao i sredstva za njihovu izradu, umnožavanje ili rasturanje oduzet će se.“¹⁴³

U pogledu entitetskih propisa, relevantne izmjene KZ(ika) RS učinjene su 2010. Tako se u čl. 52., st. 3. određuje da „ako je krivično djelo učinjeno iz mržnje, kako je propisano u članu 123. stav 1. tačka 21) ovog zakonika, sud će

---

za ovako predložene dopune Zakona. (prema: <http://www.federalna.ba/bhs/vijest/302913/video-nisu-prihvaceni-ni-izvjestaji-o-radu-vstv-a> (1. februar 2020)).

¹⁴¹ O mržnji kao kvalifikatornoj okolnosti i mržnji kao otežavajućoj okolnosti za sva krivična djela, v. šire: A. Maljević/S. Vujović, 35 *et seq.*

¹⁴² Koji je koncept krivičnog djela počinjenog iz mržnje, odn. kakvo je to doista krivično djelo, v. *Ibid*, 11 *et seq.*

¹⁴³ „Sl. glasnik Brčko distrikta BiH“, br. 33/2013 – prečišćen tekst, 47/2014 – ispravka, 26/2016, 13/2017, 50/2018 i 19/2020 – prečišćen tekst.

to uzeti kao otežavajuću okolnost, osim ako mržnja nije kvalifikatorna okolnost tog krivičnog djela.“ Vidimo istovjetno rješenje kao i u prethodnom citiranom krivičnom zakonu. A kakvo je to uopće krivično djelo učinjeno iz mržnje? Temeljem čl. 123., st. 1 (21) KZ RS, „*krivično djelo iz mržnje je djelo izvršeno u potpunosti ili djelimično zbog rasne, nacionalne ili etničke pripadnosti, jezika, vjerskog uvjerenja, boje kože, pola ili seksualnog opredjeljenja, zdravstvenog statusa ili rodnog identiteta neke osobe.*“ Prema ovom krivičnom zakoniku, u skupinu krivičnih djela protiv javnog reda i mira spada i krivično djelo „*Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje*“. Za svrhe ovoga rada i u odnosu na predmet istraživanja, navest ćemo čl. 359. koji propisuje sljedeće:

„(1) *Ko putem štampe, radija, televizije, kompjuterskog sistema ili društvene mreže, na javnom skupu ili javnom mjestu ili na drugi način javno poziva, izaziva ili podstiče ili učini dostupnim javnosti letke, slike ili neke druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema određenoj osobi ili skupinama zbog njihove nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili kakvih drugih osobina, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine. (2) Ako je djelo iz stava 1. ovog člana učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od jedne do pet godina. (3) Ako je usljed djela iz st. 1. i 2. ovog člana došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život naroda i ostalih koji žive u Republici Srpskoj, kazniće se kaznom zatvora od dvije do dvanaest godina. (4) Materijal i predmeti koji nose poruke iz stava 1. ovog člana, kao i sredstva za njihovu izradu, umnožavanje ili rasturanje, oduzeće se.*“

Ovakvo je biće krivičnog djela određeno u junu 2017. kada je Narodna skupština RS usvojila novi KZ RS, kojim je na navedeni način uređeno krivično djelo „*javno izazivanje i poticanje nasilja i mržnje*“, „*što RS čini prvom administrativnom jedinicom u BiH koja sankcionira poticanje na mržnju, govor mržnje i nasilje prema LGBTI osobama, ali i drugim marginaliziranim skupinama u BiH.*“¹⁴⁴ Javno izazivanje i poticanje na nasilje i mržnju tako je zabranjeno na osnovi „*nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili kakvih drugih osobina.*“¹⁴⁵

Slični amandmani predloženi su i u odnosu na KZ FBiH 2010., no nisu dobili potrebnu parlamentarnu većinu da bi mogli biti usvojeni u to vrijeme. Ovaj zakon danas uključuje strožiju krivičnu sankciju za specifična krivična djela, kao što su, primjera radi, ubistvo (čl. 166., st. 2 (c) „*ko drugog usmrti iz mržnje*“), teška tjelesna ozljeda (čl. 172., st. 4) ili silovanje (čl. 203., st. 4.), ukoliko su počinjena iz mržnje prema žrtvi. Godine 2013. i 2014. bile su dvije inicijative u

¹⁴⁴ J. Blažević (ur.) (2019), 10.

¹⁴⁵ Čl. 359. st. 1. KZ RS („Sl. glasnik RS”, br. 64/2017 i 104/2018 – odluka US).

smislu amandiranja ovog Zakona s ciljem unošenja definicije zločina iz mržnje (eng. „*hate crime*“) i omogućavanja srazmjernog kažnjavanja za mržnjom motivirane zločine odn. počinjena krivična djela. No, obje su inicijative usvojene u Predstavničkom domu Parlamenta FBiH, ali odbijene u Domu naroda, da bi tek 2016. KZ FBiH dopunjen s definicijom zločina iz mržnje. Tako u čl. 2., st. 11. stoji da je

„Krivično djelo iz mržnje [je] svako krivično djelo učinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjerskog uvjerenja, nacionalnog ili etničkog porijekla, jezika, invaliditeta, spola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta druge osobe. Takvo postupanje uzet će se kao otežavajuća okolnost ako ovim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje za kvalifikovani oblik krivičnog djela učinjenog iz mržnje.“

KZ FBiH, poput rješenja u KZ BiH i KZ BDBiH, također propisuje krivično djelo „Izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“, koje glasi¹⁴⁶:

„(1) Ko javno izaziva ili raspaljuje narodnosnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. (2) Ko krivično djelo iz stava 1. ovog člana učini prisilom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi narodnosnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skrnavljenjem spomenika, spomenobilježja ili grobova, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina. (3) Ko krivično djelo iz stava (1) ovog člana počini zloupotrebom svoga položaja ili ovlaštenja kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina. (4) Ko krivično djelo iz stava 2. ovog člana učini zloupotrebom položaja ili ovlasti, ili ako je zbog tog djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život konstitutivnih naroda i ostalih koji žive u Federaciji, kaznit će kaznom zatvora od jedne do deset godina.“¹⁴⁷

6. Poricanje genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina

Kao što je jedno od glavnih pitanja gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje¹⁴⁸, tako su i sljedeća pitanja važna: kada poricanje genocida prelazi u direktno i javno poticanje na vršenje genocida, odnosno, kada govor mržnje počinje značiti povredu Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, tj. kada će se to smatrati da predstavlja zločin prema općem međunarodnom pravu u smislu počinjenja direktnog i javnog poticanja na

¹⁴⁶ Navodimo odnosni član bez posljednjega stava (st. 5), budući da je sadržina te odredbe obrađena u nastavku istraživanja.

¹⁴⁷ Čl. 163. KZ FBiH (od 2003.) („Sl. novine FBiH“, br. 36/2003, 21/2004 – ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017).

¹⁴⁸ M. Munivrana Vajda/A. Šurina Marton, „Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarda“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu* (Zagreb), vol. 23, br. 2/2016, 435-467.

genocid¹⁴⁹?

S druge strane, čini se da poricanje genocida možemo promatrati kao teški oblik govora mržnje.¹⁵⁰ U pogledu pravnih odgovora na poricanje genocida – u svijetu postoji nekoliko skupina država – poput onih koje su usvojile posebne zakone zabranjujući poricanje genocida i holokausta; država koje su zabranile poricanje genocida u svojim krivičnim zakonima; država koje uopće nisu inkriminirale poricanje genocida; kao i onih država koje nemaju propis o zabrani poricanja genocida, ali takva djela kažnjavaju na temelju zabrane govora mržnje. Među onima koje su inkriminirale odnosna ponašanja postoje dvije skupine država: one koje zabranjuju javno osporavanje (negiranje, poricanje postojanja ili ozbiljnosti zločina), opravdavanje, odobravanje, veličanje, grubu trivializaciju, zanemarivanje, omalovažavanje, znatno umanjivanje počinjenog zločina, ismijavanje *genocida uopće* (zaista su nepresušni izrazi koji su predviđeni u domaćim propisima država) i na one koje su zabranile sve, više njih ili samo poneku prethodno navedenu radnju u odnosu na počinjene zločine *određenih režima* (nacistički, komunistički).¹⁵¹

Glede BiH, jedino KZ FBiH predviđa zabranu poricanja genocida u kontekstu izazivanja određene mržnje, i to od 2014. – osoba koja javno izaziva ili raspaljuje narodnosnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji BiH

*„javnim poricanjem ili opravdanjem genocida, zločina protiv čovječnosti ili počinjenih ratnih zločina utvrđenih pravosnažnom odlukom Međunarodnoga suda, Međunarodnoga krivičnoga tribunala za bivšu Jugoslaviju ili domaćega suda kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.“*¹⁵²

---

¹⁴⁹ Za opis djela direktno i javno poticanje na vršenje genocida, v. W. A. Schabas, *Genocide in International Law. The Crime of Crimes*, 2.ed, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 319-334; Jednako tako, v. S. Benesch, „Inciting Genocide, Pleading Free Speech“, *World Policy Journal*, vol. 21, 2004; K. Wibke Timmermann, „Incitement in International Criminal Law“, *International Review of the Red Cross*, vol. 88, no. 864, 2006; B. Saslow, „Public Enemy: The Public Element of Direct and Public Incitement to Commit Genocide“, *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 48, iss. 1, 2016.

¹⁵⁰ O tome piše i B. Herceg Pakšić u svome radu „Tvorba novih standarda u slučajevima teških oblika govora mržnje: negiranje genocida pred Europskim sudom za ljudska prava“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 67, izd. 2 (2017), 229-254.

¹⁵¹ Usp. C. Fournet/C. Pégrier, „Combating genocide denial via law: *état des lieux* of anti-denial legislation“, u: P. Behrens/N. Terry/O. Jensen (ed.), 2017., 211 *et seq*; P. Behrens, „Why not the law? Options for dealing with genocide and Holocaust denial“, u: P. Behrens/N. Terry/O. Jensen (ed.), 2017., 230 *et seq*. Za opširnije o krivičnopravnoj zabrani poricanja genocida u zakonodavstvu suvremenih zemalja, posebno onih evropskih, v. F. Karčić, „Krivično-pravna zabrana poricanja genocida: komparativna perspektiva“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, L – 2007, 289-299; E. Memišević, 143-163.

¹⁵² Čl. 163. st. 5. KZ FBiH.

Predstavlja ovo prvi takav propis u BiH¹⁵³ koji ima za svoje ciljeve spriječiti manipuliranje žrtvama u dnevopolitičke svrhe i kojim će se pokušati zaštititi dostojanstvo i spriječiti daljnje povrede digniteta žrtava genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina.¹⁵⁴

Primjenu jednog drugog krivičnoga zakon(ik)a, s ovim u vezi, imali smo kada je švicarski sud 2017., u drugostepenom postupku, potvrdio odluku prvostepenog suda iz 2016., koji je osudio poricanje genocida počinjenoga na području Srebrenice.¹⁵⁵ Tamošnji političar Donatello Poggi, iz švicarskoga kantona Ticino, osuđen je za rasnu diskriminaciju zbog objave svojih tekstova na dva internetska portala. Poggi je u svojim člancima iz 2012. iznio da su tvrdnje o genocidu „*propagandne laži*“. Suci su zaključili da su ovi tekstovi bili pristrasni

¹⁵³ Usp. s KZ Republike Hrvatske i Republike Srbije s ovim u vezi. Tako u čl. 325. st. 4. krivičnog djela „Javno poticanje na nasilje i mržnju“ (KZ Republike Hrvatske) „*kaznit će se tko javno odobrava, poriče ili znatno umanjuje kazneno djelo genocida, zločina agresije, zločina protiv čovječnosti ili ratnog zločina, usmjereno prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, podrijetla ili boje kože, na način koji je prikladan potaknuti nasilje ili mržnju protiv takve skupine ili pripadnika te skupine.*“ Zanimljivo je, a u odnosu na postavke ovoga inkriminiranog ponašanja u KZ FBiH, da KZ Republike Hrvatske u samom biću djela ne traži da su djela na koja se referira utvrđena pravosnažnom sudskom odlukom. Krivični zakon Republike Srbije u čl. 387. st. 5. (Rasna i druga diskriminacija) također sadrži krivičnopravnu zabranu poricanja genocida: „*Ko javno odobrava, negira postojanje ili značajno umanjuje težinu genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina učinjenih protiv grupe lica ili člana grupe koja je određena na osnovu rase, boje kože, vere, porekla, državne, nacionalne ili etničke pripadnosti, na način koji može dovesti do nasilja ili izazivanja mržnje prema takvoj grupi lica ili članu te grupe, ukoliko su ta krivična dela utvrđena pravosnažnom presudom suda u Srbiji ili Međunarodnog krivičnog suda, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.*“ Znakovito je rješenje da se iz zakonske formulacije izostavlja praksa ICTY.

¹⁵⁴ Isto tako, v. Rezoluciju Evropskog parlamenta (EU) od 9. jula 2015. o sjećanju na Srebrenicu (2015/2747(RSP)) u kojoj se *inter alia* „*najoštrije osuđuje genocid u Srebrenici; formalno izjavljuje da se takvi strašni zločini ne smiju nikada ponoviti*“ i navodi da će Evropski parlament „*učiniti sve što je u njegovoj moći da spriječi ponavljanje takvih djela; odbacuje svako poricanje, relativizaciju ili pogrešno tumačenje genocida*“ (prema tč. 2. Operativnog dijela Rezolucije). Usp. rezolucije istog organa od 7. jula 2005. i 15. januara 2009. o Srebrenici. Također, usp. rezolucije UNSC 827 of 25. maja 1993, 1551 od 9. jula 2004. i 1575 od 22. novembra 2004. Komparacije radi, UNSC 8. jula 2015. s 10 glasova u korist usvajanja, četiri suzdržane države (Republika Angola, Narodna Republika Kina, Federalna Republika Nigerija i Bolivarijanska Republika Venecuela) i uloženi vetom Ruske Federacije (stalne članice ovoga organa) nije usvojilo Rezoluciju o Srebrenici (<https://news.un.org/en/story/2015/07/503712-un-officials-recall-horror-srebrenica-security-council-fails-adopt-measure> (25. maj 2019)). Skupština Republike Srbije je 2010. usvojila Deklaraciju o osudi zločina u Srebrenici u julu 1995. sa 127 glasova za i 21 glasom protiv nakon višesatne burne rasprave. Deklaracija se poziva na presudu Međunarodnog suda iz 2007, i u tekstu se osuđuje zločin na način utvrđen presudom pomenutog Suda, bez pominjanja izraza genocid (prema: https://www.slobodnaevropa.org/a/srebrenica_srpski_parlament_rezolucija/1997489.html (25. maj 2019)).

¹⁵⁵ V. <https://www.cdt.ch/ticino/bellinzona/178031/donatello-poggi-condannato-anche-in-appello> (1. septembar 2018).

i diskriminatorni koji nisu ponudili ozbiljne argumente ili dokaze te su, stoga, doveli do čina rasne diskriminacije.

Poricanje genocida¹⁵⁶ ponajviše dolazi u vrijeme kada javne politike ne žele napraviti otklon i osuditi loše političke režime i njihove protagoniste jednog mračnog doba, priznati počinjenje međunarodnih zločina, suočiti se s prošlošću, i, povrh svega, izraziti javno izvinjenje i iskreno žaljenje za učinjenim. Razlozi za ovakav fenomen jesu višeslojni. Zapravo je, na generalnoj razini, vrlo teško pojmiti i na pravi način percipirati fenomen negacionizma kojemu, više ili manje, svakodnevno svjedočimo. Njega samo jednim dijelom možemo pokušati suzbiti krivičnopravnim normama u smislu inkriminiranja pojave negacionizma, onako kako je to učinjeno, s manjim ili većim sličnostima, u velikom broju evropskih država. Radi se o jednom retrogradnom procesu koji prati cijeli region, a najrazorniji je kada dolazi od predstavnika institucija vlasti.

7. Krivičnopravni odgovor države: jednako ili nejednako djelovanje?

U pogledu komparacije krivičnih zakona u BiH pođimo najprije od naziva krivičnih djela. U krivičnim zakonima BiH, FBiH i BDBiH, krivično djelo od našeg interesiranja nosi naziv „*Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i/ili¹⁵⁷ netrpeljivosti*“, dok je u novom KZ RS ono drukčijeg naziva: „*Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje*“. Sljedstveno prednjem, prva tri krivičnopravna propisa obuhvataju samo izazivanje, dok KZ RS obuhvata izazivanje i podsticanje. Prva tri zakona u svome se naslovu odnose na nacionalnu, rasnu i vjersku mržnju, dok kod četvrtog zakona u naslovu ne vidimo takvu odrednicu. Prva se tri zakona zatim odnose, ne samo na mržnju, odnosno na mržnju i nasilje, kako stoji u KZ RS, već u svojoj inkriminaciji obuhvataju razdor i netrpeljivost. Jednako tako, u ovom bi dijelu valjalo navesti „*da za postojanje [osnovnog oblika] ovih krivičnih djela ne mora doći do ostvarenja posljedice (tj. ugrožavanja zajedničkog života)*“. ¹⁵⁸ Drugim riječima, nije neophodno da su navedena mržnja, razdor, netrpeljivost i nasilje izazvani, „*niti je od značaja da li su se i koji daljnji ciljevi željeli time postići*“. ¹⁵⁹ Međutim, u nastavku ćemo vidjeti da li se radi o težem obliku djela ukoliko npr. dođe do nereda ili nasilja.

Kada je u pitanju usporedba krivičnopravnih rješenja u državi u odnosu na težinu krivične sankcije za osnovni oblik krivičnog djela „*Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i/ili netrpeljivosti*“ i „*Javno izazivanje i*

¹⁵⁶ Usp. P. Behrens/N. Terry/O. Jensen (ed.), 2017.

¹⁵⁷ U državnom KZ stoji veznik „i“, dok u krivičnim zakonima FBiH i BDBiH stoji veznik „ili“.

¹⁵⁸ A. Maljević/S. Vujović, 35. Istovjetno je i kod direktnog i javnog poticanja na vršenje genocida, koje predstavlja zasebno krivično djelo, neovisno o činjenici je li na kraju došlo do počinjenja zločina genocida.

¹⁵⁹ *Ibid.*

podsticanje nasilja i mržnje“ primjećujemo da KZ BiH i KZ FBiH dijele istu krivičnu sankciju za osnovni oblik ove protupravne radnje (kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine), u novom KZ RS za djelo „*Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje*“ nalazimo dvije vrste krivičnih sankcija, i to novčanu kaznu ili kaznu zatvora do tri godine, dok se KZ BDBiH ističe po malo većoj krivičnoj sankciji za osnovni oblik ovoga djela, i to kaznom zatvora od jedne do pet godina. Čini se da su najblaže sankcije za osnovni oblik djela predviđene u novome KZ RS, budući da ovaj zakonik jedini predviđa, između ostalog, novčanu kaznu kao glavnu kaznu u prvom stavu.

S druge strane, a u pogledu odnosnog krivičnoga djela, primjećuje se da zakonodavac na državnoj razini, u FBiH i u BDBiH, uređuje samo nacionalnu, rasnu i vjersku mržnju. No, što je s političkim uvjerenjem ili seksualnim opredjeljenjem (orijentacijom), koje bi predstavljali osnovu mržnje? Da li to znači da javno izazivanje mržnje prema seksualnim manjinama u BiH nije obuhvaćeno bićem ovoga inkriminiranog ponašanja?¹⁶⁰ Da li, otuda, možemo ustvrditi da postojeće krivičnopravne odredbe ne predstavljaju zadovoljavajuće i sveobuhvatno rješenje u pogledu ostvarivanja adekvatne borbe protiv govora mržnje u toj državi i da bi, vjerovatno, zakonske osnove u krivičnim zakonima u BiH valjalo proširiti na način da uključuju, pored prethodno navedenih u ovome dijelu, i invaliditet, starosnu dob, imovno stanje, članstvo u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanje, rodni identitet.

Međutim, valjalo bi naznačiti, a kako smo prethodno u radu predočili, da su odredbe kojima se sankcioniraju poticanje na mržnju, govor mržnje i nasilje sadržane i u krivičnim zakonima BiH, FBiH i BDBiH, ali su ograničene isključivo na zabranu izazivanja mržnje na nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi. Ovakvim zakonskim okvirom vjerovatno je nemoguće sankcionirati poticanje na mržnju (i nasilje?) prema, naprimjer, LGBTI osobama, koje prevladava na internetskim portalima i društvenim mrežama, a koje nerijetko preraste u diskriminaciju i krivična djela učinjena iz mržnje.¹⁶¹ Krivični zakoni BiH, FBiH i BDBiH, dakle, trebali bi biti izmijenjeni na način na koji je to učinjeno u RS 2017.¹⁶²

---

¹⁶⁰ „Potrebno je eksplicitno uključiti homofobičnu i transfobičnu mržnju kao moguće motive u državne zakone kojima se uređuju zločini motivirani predrasudama i govor mržnje. Trebaju biti kažnjeni zločini usmjereni protiv pojedinaca ili skupina zbog njihove percipirane ili stvarne seksualne orijentacije i rodnog identiteta, a motiv predrasude treba uzimati u obzir kao otežavajuću okolnost.“ Prema: Posebno izvješće o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Banja Luka, 2016, 18.

¹⁶¹ J. Blažević (ur.), 2019., 10.

¹⁶² *Ibid.* Čini se da se radi o novim zakonskim rješenjima, svojevrsnoj novoj formi. Tako i KZ Republike Hrvatske u čl. 325. uređuje krivično djelo sličnoga naziva „Javno poticanje na nasilje i mržnju“, čiji osnovni oblik iz st. 1. glasi: „*Tko putem tiska, radija, televizije, računalnog sustava ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način javno potiče ili javnosti učini dostupnim letke, slike ili druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema skupini ljudi ili*

Razlike se uočavaju i u (ne)propisivanju ili nedefiniranju značenja elementa „javno“¹⁶³ budući da držimo da se radi o suštinskom obilježju radnje ovog krivičnog djela. Što se otuda podrazumijeva ili ima podrazumijevati pod javnim izazivanjem mržnje, razdora ili netrpeljivosti? Hoće li se ovaj element za potrebe procesuiranja počinitelja zadovoljiti ukoliko se mržnja širi ili prenosi uskom krugu ljudi, na protestu ili demonstracijama na javnom mjestu, ukoliko se ona širi na internetu, bilo portalima bilo društvenim mrežama? Hoće li se učiniti radnja djela ukoliko se ona izaziva ili prenosi na internetskom zatvorenom forumu, na koji možete ući tek ukoliko ste se registrirali i tako ostvarili pristup? Dakle, u pogledu područja odnosno prostora na kojem djelo može biti učinjeno, jedino KZ RS u st. 1. predmetnoga čl. 359. donekle nabraja što se ima smatrati javnim prostorom.

Razlike između zakona se uočavaju i u pogledu načina na koje su identificirane zaštićene skupine. U krivičnim zakonima BiH, FBiH te BDBiH prisutna je diskriminatorna formulacija „*među konstitutivnim narodima i ostalima*“ koji žive u FBiH ili u BDBiH, dok se u KZ BiH nakon sporne sintagme dodaje još i „*kao i drugima koji žive ili borave u Bosni i Hercegovini*“. Jedino se u novom KZ RS napušta dosadašnja odrednica kojom se naglašavala podjela između konstitutivnih naroda i ostalih u BiH, tako da se u tome KZ stipulira „*određena osoba ili skupina*“, dok se u st. 3. ipak navode „*narodi i ostali koji žive u Republici*

---

pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, podrijetla, boje kože, spola, spolnog opredjeljenja, rodnog identiteta, invaliditeta ili kakvih drugih osobina, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine.“ I KZ Republike Srbije u čl. 387. st. 4. krivičnog djela „*Rasna i druga diskriminacija*“ opredjeljuje se za „*novije*“ uređenje: „*Ko širi ili na drugi način učini javno dostupnim tekstove, slike ili svako drugo predstavljanje ideja ili teorija koje zagovaraju ili podstrekavaju mržnju, diskriminaciju ili nasilje, protiv bilo kojeg lica ili grupe lica, zasnovanih na rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.*“ O normativnom i institucionalnom okviru zabrane govora mržnje u Republici Srbiji, v. R. Zekavica, „*Normativni i institucionalni okvir zabrane govora mržnje u Republici Srbiji*“, u: E. Šarčević (ur.) *Govor mržnje na internetu i u elektronskim medijima*, 97-119; Znakovito je da je Ministarstvo pravde BiH 2017. bilo predlagač izmjena i dopuna KZ BiH, u kojima je bilo uređeno krivično djelo „*Javno poticanje na nasilje i mržnju*“: „*tko putem tiska, radija, televizije, kompjuterskih sustava ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način javno potiče ili javnosti učini dostupnim letke, slike ili druge materijale kojima poziva na nasilje i mržnju usmjerenu protiv skupine ili nekog člana takve skupine određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, podrijetlo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, spol, spolno opredjeljenje, rodni identitet, invaliditet ili bilo koje druge osobine, u slučaju kada je počinjenje izvršeno na način koji će poticati na nasilje i mržnju protiv skupine osoba ili člana neke skupine, o čemu odlučuje sud, kaznit će se kaznom zatvora najmanje jednu godinu*“. Zakon o izmjenama i dopunama KZ BiH u pogledu ovoga nikada nije usvojen u Parlamentarnoj skupštini BiH. (v. <http://www.vijeceministara.gov.ba/Print.aspx?id=25498>) (22. 5. 2020).

¹⁶³ KZ BDBiH u određenju bića djela ne poznaje element javnosti, što može izazvati ozbiljne nedoumice kod osoba iz krivičnogpravnoga sistema koje su u poziciji da implementiraju ovu odredbu. Ostali krivični zakoni u BiH ne pružaju definiciju ovoga elementa, što također može izazvati pogrešno, nepotpuno ili nedosljedno tumačenje i/ili primjenu odredaba.

Srpskoj. “

U pogledu kvalificiranih oblika djela, sva tri krivična zakona, s izuzetkom KZ RS, propisuju da se djelo može izvršiti zloupotrebom svoga položaja ili ovlaštenja. Čini se da u ovom dijelu uočavamo svojevrsnu manjkavost krivičnog rješenja u KZ RS, budući da radnja nije iste težine ako obični građanin izaziva ili potiče na mržnju i ako to čini predstavnik vlasti. U drugome ćemo slučaju imati tzv. institucionalno izazivanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti, što bi svakako sa sobom moralo nositi i težu krivičnu sankciju. Nastavno na prednje, krivični zakoni entiteta i BDBiH kao teže oblike djela određuju i situacije ako je izazivanje (i podsticanje) mržnje (i nasilja), razdora ili netrpeljivosti, učinjeno prinudom (prisilom), zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova. Znakovito je da u težem obliku djela KZ RS zadržava samo tri osnova – nacionalni, etnički ili vjerski simboli – što ga razlikuje od osnovnoga oblika, budući da drugi generički simboli nisu pobrojani. Jednako tako, tri navedena krivična zakona, osim državnog, kao teži oblik djela predviđaju i ako je zbog tog djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život na odnosnim područjima u BiH. U pogledu materijala i predmeta s porukama i simbolima mržnje, razdora ili netrpeljivosti, odnosno nasilja i mržnje, kao i sredstava za njihovu izradu, umnožavanje ili rasturanje, krivični zakoni RS i BDBiH propisuju da će biti oduzeti. Druga dva krivična zakona o ovome šute.

Samo se nameće i pitanje definiranja i razumijevanja predmetnog krivičnoga djela – je li krivičnopravna norma preširoko postavljena od strane zakonodavca, kakve oblike i kakve radnje, odnosno kakve sve protupravne aktivnosti obuhvata biće ovoga djela. Također, u praksi se uočavaju mnoga nerazumijevanja što se tačno podrazumijeva pod slobodom javnog izražavanja, što sve ona obuhvata, što je podložno zaštiti, a što je izvan obuhvata slobode govora? Ništa manje važna je i dilema nadležnog tužilaštva koje bi po službenoj dužnosti pokrenulo krivični postupak protiv učinitelja ovoga djela i dilema koji će se zakon u svakom konkretnom slučaju primijeniti. Ovo potonje je vrlo usko povezano s pitanjem mjesta izvršenja krivičnoga djela i koje će se jurisdikcijsko načelo primijeniti, posebno u situacijama kada se mjesto radnje i mjesto nastupanja protupravne posljedice razlikuje, što se posebno ostvaruje u činjenju ovoga krivičnoga djela u *online*, mrežnim računarskim sistemima.

U konačnici, samo KZ FBiH inkriminira poricanje genocida.¹⁶⁴ Slijedom

---

¹⁶⁴ Ministarstvo pravde BiH 2017. u okviru svoga prijedloga izmjena i dopuna KZ BiH, u kojima je bilo uređeno krivično djelo „*Javno poticanje na nasilje i mržnju*“, bilo je predvidjelo u okviru odnosnoga krivičnoga djela i inkriminiranje poricanja pravomoćno presuđenih teških međunarodnih zločina. Navodimo prijedlog toga stava: „*Kaznom iz prethodnog stavka kaznit će se i tko na način kojim se potiče na nasilje ili mržnju protiv skupine ljudi ili nekog člana takve skupine zbog njihove rase, boje kože, vjeroispovijesti, podrijetla ili nacionalne ili etničke*

načina na koji je postavljena odredba, poricanje se ne zabranjuje *per se*, već samo u kontekstu uzrokovanja narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti.

8. Drugi odgovori države na govor mržnje

Kodeks za štampu i online medije u BiH „*ima za cilj da postavi osnove sistema samouređivanja u štampi i online medijima, koji će biti smatran moralno obavezujućim za novinare, urednike, vlasnike i izdavače printanih i online medija.*“¹⁶⁵ Prema čl. 3. Kodeksa,

„*Novinari će u svakom trenutku biti svjesni opasnosti koja se javlja kada mediji govorom mržnje podstiču diskriminaciju i netoleranciju. Imajući u vidu takvu opasnost, novinari će dati sve od sebe kako ne bi huškali i/ili podsticali mržnju i/ili nejednakost na osnovu etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, religije, pola, seksualne orijentacije, fizičke onesposobljenosti ili mentalnog stanja.*“

U čl. 4. Kodeksa određuje se da će novinari „*izbjeci prejudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, pol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje.*“ Intencija ove odredbe je vjerovatno spriječiti svaki oblik diskriminacije. Samoregulatorno tijelo Vijeće za štampu ima ulogu nadgledati provedbu Kodeksa. Žalbena komisija ovoga tijela očituje se na žalbe, između ostalog, u pogledu govora mržnje, u nastojanju da posreduje u uklanjanju određenog materijala ili u objavljivanju demantija ili izvinjenja. Dakle, ovo tijelo posreduje kao medijator između nezadovoljnih čitatelja i štampanih i online medija. Međutim, odluke ovoga tijela nisu pravno obavezujuće i nema moć da donosi sankcije prema printanim i online medijima u odnosu na govor mržnje.¹⁶⁶

Vijeće za štampu u BiH je u svome saopćenju izdatome u povodu 3. maja – svjetskog dana slobode medija – navelo, *inter alia*, da

„*govor mržnje u bh. medijima i javnom diskursu predstavlja ozbiljnu prijetnju*

---

pripadnosti, spola, spolnog opredjeljenja, rodnog identiteta ili bilo koje druge osobine javno odobrava, poriče ili grubo umanjuje, pravomoćnom odlukom međunarodnog ili domaćeg suda utvrđen zločin genocida, zločin protiv čovječnosti i ratni zločin iz članaka 6., 7. i 8. Statuta stalnog Međunarodnog kaznenog suda ili zločin iz članka 6. Povelje Međunarodnog vojnog suda, pridružene Londonskom sporazumu od 8. kolovoza 1945. godine i drugog međunarodnog suda koji prihvaća Bosna i Hercegovina“. Zakon o izmjenama i dopunama KZ BiH ni u pogledu ovoga nikada nije usvojen u Parlamentarnoj skupštini BiH. (v. <http://www.vijeceministara.gov.ba/Print.aspx?id=25498>) (22. 5. 2020).

¹⁶⁵ Preambula Kodeksa iz 2011. Kodeks je usvojen od svih udruženja novinara u BiH na sjednici održanoj 29. aprila 1999, a dopunjen je 2005., dva puta 2006. i 2011. od Vijeća za štampu u BiH, u konsultaciji s udruženjima novinara u BiH.

¹⁶⁶ Više o Vijeću za štampu u Bosni i Hercegovini, v. zvaničnu internetsku stranicu: www.vzs.ba (1. 2. 2020).

mirnom suživotu, pravima pojedinaca i razvoju stabilnih, profesionalnih i odgovornih medija. Ugrožavanje drugog i drugačijeg nije sloboda, govor mržnje nije sloboda govora. U cilju zaštite slobode medija neophodno je suzbijati i procesuirati govor mržnje u BiH.¹⁶⁷

Zanimljiv je podatak da je 2018. bilo ukupno registrirano 316 žalbi na uredničke sadržaje i komentare posjetilaca internet portala, među njima se svakako određeni broj odnosio na govor mržnje.¹⁶⁸ U 2019. ukupno je registrirano 612 žalbi.¹⁶⁹ Ovo je tijelo nastavilo realizirati kampanju „Stop! Govor mržnje“, tako da su

„tri mjeseca prije i tokom izbora 2018. monitori [ove] kampanje [...] uočili su i izbrisali 2544 komentara s teškim govorom mržnje, huškanja i prijetnji. Isticale su se prijetnje upućene novinarkama, tužiteljicama i sutkinjama, potom migrantima i LGBT osobama. Primjetna je bila konfuzija ili nedostatak informacija oko razumijevanja što je to zapravo govor mržnje i što je dozvoljeno u okviru slobode izražavanja.“¹⁷⁰

„Pri tome treba uzeti u obzir da su neki komentari bili svrstani u više kategorija govora mržnje, što u konačnom zbiru daje veći broj slučajeva koji su evidentirani ovom analizom: 1011 slučajeva huškanja, 65 slučajeva prijetnji, 391 slučaj provokacija koje prethode govoru mržnje, 406 slučajeva provokacija na vjerskoj i nacionalnoj osnovi, 156 slučajeva uvreda i vulgarnosti vezanih za naciju ili vjeru, 160 slučajeva diskriminacije, seksizma, rasizma, šovinizma i primitivizma, te 355 slučajeva govora mržnje iz afekta.“¹⁷¹

Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) utemeljena je 2001. na državnoj razini u BiH na osnovu Zakona o komunikacijama BiH.¹⁷² Nadležna je, između ostaloga, za izdavanje dozvola za rad i dodjelu frekvencija elektronskim medijima u BiH, dakle, radio i televizijskim stanicama. Pozivajući se na ovaj zakon, Vijeće RAK-a BiH 2015. donosi Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija, koji, *inter alia*, propisuje da će pružatelj medijske usluge poštivati ljudsko dostojanstvo i osnovna prava drugih¹⁷³, kao i da

„Pružatelj medijske usluge neće pružati sadržaje koji uključuju bilo kakvu

¹⁶⁷ <https://www.vzs.ba/index.php/vijesti/aktuelnosti/2976-saopcenje-vijeca-za-stampu-i-online-medije-u-bih-3-maj-svjetski-dan-slobode-medija> (1. 2. 2020). Vijeće za štampu u BiH je u toku predizborne kampanje za opće izbore u BiH 2014. i kratak period nakon izbora realiziralo kampanju “Stop! Govor mržnje”. Analizu rezultata kampanje v. <https://www.artflamecybermedia.com/acm/vzs/stop-govor-mrznje-brosura-bih.pdf> (1. 2. 2020).

¹⁶⁸ https://www.vzs.ba/images/stories/ba_word_slike_pdf/broj_zalbi/BHS_2018_4.pdf (1. 2. 2020).

¹⁶⁹ https://www.vzs.ba/images/stories/2019/BHS_2019_6.pdf (1. 2. 2020).

¹⁷⁰ J. Blažević (ur.) (2019), 32-33.

¹⁷¹ *Ibid*, 34.

¹⁷² „Službeni glasnik BiH“, br. 31/03, 75/06, 32/10, 98/12.

¹⁷³ Čl. 3., st. 1. Kodeksa.

*diskriminaciju ili predrasude na osnovu spola, rase, etničke pripadnosti, nacionalnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, posebnih potreba, dobi, seksualne orijentacije, društvenog porijekla, kao i svaki drugi sadržaj koji ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemogućí ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, njegovih prava i sloboda.*¹⁷⁴

Čl. 4. Kodeksa odnosi se u cjelosti na govor mržnje. Za svrhe našeg rada, navodimo samo prva dva stava, koja su, čini se, postavljena vrlo strogo, u smislu da elektronski mediji ne samo da neće direktno djelovati u smjeru govora mržnje, već im je onemogućeno i indirektno djelovanje, odnosno „*stvaranje jasnog i neposrednog rizika*“ koji vodi ka manifestacijskim oblicima govora mržnje. Mediji u ovome kontekstu ne bi smjeli činiti ništa što bi čak od strane publike moglo biti protumačeno kao podsticanje na mržnju, nasilje, nered i nemire.

*„(1) Audiovizuelne medijske usluge i medijske usluge radija neće ponižavati, zastrašivati ili podsticati na mržnju, nasilje ili diskriminaciju protiv osoba ili skupine na osnovu spola, rase, etničke pripadnosti, nacionalnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, posebnih potreba, dobi, seksualne orijentacije, društvenog porijekla ili na osnovu bilo koje druge okolnosti koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemogućí ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, njegovih prava i sloboda. (2) Audiovizuelne medijske usluge i medijske usluge radija neće stvarati jasan i neposredan rizik od podsticanja mržnje, nasilja ili diskriminacije protiv osoba ili skupine po osnovama iz st. (1) ovog člana, ili koji od strane publike može biti protumačen kao podsticanje na mržnju, nasilje, nered i nemire, ili koji bi mogao izazvati ili podsticati krivična djela.*¹⁷⁵

Za kršenje odredaba Zakona o komunikacijama, propisa RAK-a, uključujući i prethodno navedeni Kodeks, i uvjeta izdatih dozvola mogu se izreći mjere upozorenja (usmeno i pismeno upozorenje), novčana kazna i druge izvršne mjere, kao što su suspenzija i oduzimanje dozvole, a što je pobliže regulirano u Pregledu povreda i odgovarajućih kazni koje izriče Regulatorna agencija za komunikacije BiH, koji je Vijeće ministara BiH usvojilo 2016.¹⁷⁶ U Godišnjem izvještaju RAK-a za 2018.¹⁷⁷, u dijelu u kojem se daje prikaz prigovora i slučajeva, naznačuje se da od ukupnoga broja procesuiranih slučajeva iz oblasti emitiranja u 2018., u 51 slučaju izrečene su određene mjere medijima.¹⁷⁸ Iz Izvještaja nije vidljivo da li je RAK u ovome razdoblju izrekao ijednu mjeru za povredu čl. 4. (govor mržnje) Kodeksa.

¹⁷⁴ Čl. 3., st. 3. Kodeksa.

¹⁷⁵ Čl. 4., st. 1. i 2. Kodeksa. V. i čl. 5. Kodeksa (pravičnost i nepristrasnost).

¹⁷⁶ Objavljen u „Sl. glasniku BiH“, br. 8/17. S gornjim u vezi, v. čl. 5-11. Pregleda.

¹⁷⁷ Objavljen u martu 2019.

¹⁷⁸ RAK (2019), Izvještaj, 10-11.

Iako RAK nadgleda provođenje Kodeksa i može pokrenuti upravni postupak po službenoj dužnosti, uglavnom se Agencija oslanja na individualne pritužbe. Prema Izvještaju ECRI-ja iz 2017.

„RAK je zaprimio i procesuirao samo 10 žalbi u odnosu na navode o govoru mržnje na temelju koji su relevantni ECRI-ju za razdoblje od 2011. do juna 2015. Samo je u dva slučaja utvrđena povreda Kodeksa u vezi sa zabranom govora mržnje. Oba slučaja tiču se govora mržnje protiv LGBT osoba, pa je televizijska stanica kažnjena s novčanom kaznom od 2.000,00 odn. 4.000,00 KM.“¹⁷⁹

Pred kraj ovog dijela, u kontekstu izvankrivičnih odgovora države na govor mržnje, osvrnućemo se i na ovlasti CIK BiH, koja nadgleda predizborne kampanje i koja može sankcionirati kandidate, ali i druge, koji koriste govor mržnje¹⁸⁰, ali samo unutar perioda od 30 dana do izbornog dana općih i lokalnih izbora u zemlji.¹⁸¹ Sankcije za govor mržnje uključuju novčane kazne političkom subjektu¹⁸², kao i uklanjanje kandidata s izbornih lista.¹⁸³

9. Zaključak

Iako je nesporno i više puta iskazano da je sloboda izražavanja jedan od temelja demokratskog društva, iz ogromnog broja primjera iz svakodnevne prakse sudova, evidentno je da njena zloupotreba vodi u drugu krajnost, pa se tako nešto što je koncipirano kao sloboda, pretvara u tiraniju, kroz govor mržnje kao svoju suprotnost putem pozivanja na mržnju, ali i u konačnici, kroz protjerivanje, istrebljenje, ponižavanje ili negiranje zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina. Stoga se nameće stav da je ograničenje slobode izražavanja za demokratsko društvo jednako važno kao i garantovanje takve slobode. Pri

---

¹⁷⁹ ECRI (2017), par. 33., str. 17. No, čini se da su podaci u odnosu na RAK, a u vezi sa zabranom govora mržnje i u kojem obimu se takva zabrana poštuje od medija u BiH, ipak oskudni.

¹⁸⁰ Čl. 7.3. Izbornoga zakona BiH (tehnički prečišćeni tekst): *“Kandidatima i pristalicama političkih stranaka, listi nezavisnih kandidata, listi pripadnika nacionalnih manjina i koalicija, kao i nezavisnim kandidatima i njihovim pristalicama, te zaposlenima ili na drugi način angažiranim u izornoj administraciji nije dozvoljeno: 7) koristiti se jezikom koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje, ili objavljivati ili upotrebljavati slike, simbole, audio i video zapise, SMS poruke, internet komunikacije ili druge materijale koji mogu tako djelovati.”*

¹⁸¹ ECRI (2017), par. 34., str. 17.

¹⁸² Čl. 19.9. Izbornoga zakona BiH (tehnički prečišćeni tekst): *“Novčanom kaznom u iznosu od 1.000,00 KM do 10.000,00 KM kaznit će se politički subjekt za povredu, ako: j) koristi se jezikom koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje, ili objavljuje ili upotrebljava slike, simbole, audio i videozapise, SMS poruke, internet poruke ili druge materijale koji mogu tako djelovati.”*

¹⁸³ ECRI (2017), par. 34., str. 17. Usp. F. Dragičević, „Govor mržnje, izborni proces i pravo na slobodu izražavanja“, u: E. Šarčević (ur.) *Govor mržnje na internetu i u elektronskim medijima*, 85-89.

tome, ograničenje mora biti zasnovano na zakonu, legitimno, odnosno biti od javnog interesa, ali i srazmjerno cilju te neophodno u demokratskom društvu. Stepenn zaštite slobode izražavanja može biti indikator civilizacijske razvijenosti i osviještenosti društva, jednako kao što znakoviti indikator može biti i učestalost primjera govora mržnje u javnom diskursu. Izvještaji u pogledu slobode izražavanja i govora mržnje koji se tiču BiH eklatantno ukazuju na to da je govor mržnje veoma često zastupljen u javnom prostoru, te da još uvijek odgovaramo epitetu postkonfliktnog društva, bez obzira što je prošlo 25 godina od sklapanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH.

U tom pogledu, evidentno je da nacionalni pravosudni organi treba da revnosno reaguju na takve pojave, a mediji, skupa s ostalim segmentima društva, da preuzmu aktivniju ulogu u proklamaciji poštovanja različitosti kroz slobodno izražavanje.

FREEDOM OF EXPRESSION AND HATE SPEECH: RESPONSE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

Freedom of expression, in the words of the European Court of Human Rights, is one of the basic foundations of a democratic society, as well as the basic preconditions for its development, but also for the progress of every person. As such, freedom of expression is recognized and protected as a human right by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, and the Charter of Fundamental Rights of the European Union, just as it is classified in the human rights catalog of many constitutions in the world, including the Constitution of BiH. In parallel, by consuming freedom of expression, it is possible to violate another equally important and guaranteed human rights, which is why this freedom is not an absolute one and may be restricted. The most radical form of abuse of freedom of expression is hate speech, which as such is not subject to legal protection. A particular form of abuse of freedom of expression, and a grave form of hate speech, represents the denial of genocide, still which is not an international criminal offense, although it has been criminalized in some national legislations. In the law of BiH, denying genocide is a criminal offense in only one of its entities, which is particularly controversial, primarily because of the relatively recent past of the committed and adjudicated genocide in the area of Srebrenica, Doboje, and other parts of the country. Criminal justice, although generally the most rigorous, is not the only response of the State to hate speech, which, having in mind all those reports of hate speech monitoring bodies in BiH, is not lacking in the public discourse.

Keywords: *freedom of expression, restrictions on freedom of expression, hate speech, genocide denial, ECtHR, BiH*